

KANÁSZ VIKTOR

A NÉPNYÚZÓ FŐÚRTÓL A NEMZET HŐS LELKŰ ASSZONYÁIG

A KANIZSAI CSALÁD IRODALMI EMLÉKEZETE

K I V O N A T: Tanulmányomban a középkori Magyar Királyság egyik fontos főúri famíliájával, a Kanizsai családdal foglalkozó irodalmi munkákat tekintetem át. A család a 19. század óta folyamatosan, műfajtól függetlenül jelen van a magyar történelmi irodalomban, prózai és lírai alkotások sokasága őrzi tagjainak alakját. Az első generációkból elsősorban Miklós zágrábi püspök, s még inkább János esztergomi érsek kap több esetben epizódszerepet, míg Kanizsai László alakja a Hunyadi Jánosról és Mátyásról szóló alkotások visszatérő mellékszereplője lett. Nagyon eltérő megítélés alá esett János, Gergely Sándor kommunista író ugyanis benne testesítette meg az általa vízionált romlott, önző, önkényeskedő, hazája sorsa iránt teljesen érzéketlen, szadista magyar főúri elitet. Az ő ellentettjének is mondhatnánk Kanizsai Dorottyát. A nádorasszony a nemzetéért aggódó, istenfélő, lelkiismeretes, atyafiságát és embereit féltő nagyasszony ikonikus mintaképe lett. Ábrázolása hagiografikus jellemzőket hordoz. Hősiessége tanújelekként jobbagyaival, embereivel kiment a mohácsi csataterre (1526), s eltemette az ott heverő halottakat, majd ő nevelte fel az utolsó Kanizsait: Ferencet és Orsolyát. Ettől eltekintve Dorottya alakja a magyar irodalomban és a képzőművészetben összeforrt Moháccsal, és a női helytállás szimbóluma lett. Orsolyában pedig tovább öröklődni látják Dorottya pozitív jellemvonásait.

A család két női tagjának, Dorottyának és Orsolyának sikerült regény-fő- és címszereplővé válnia. Az irodalmon kívül a képzőművészetben, valamint a történelmi emlékezet egyéb hivatalos és civil keretein belül Dorottya vezető szerepe még egyértelműbbé válik. Mindez az esztergomi érseket, zágrábi püspököt, Nagy Lajos és Mátyás király seregében harcoló főurakat adó, évszázadokon át vezető szerepet viselő család esetében egyedi jelenségnek mondható. Egyben azt is mutatja, hogy az írók fantáziáját a kardforgató, politikai babérokra törő bárók helyett jobban megmozgatták a korszakból kevésbé ismert, atipikusabb női szereplők.

Végezetül arra is felhívja e rövid elemzés a figyelmünket, hogy a történetek egyik fontos feladata, hogy reflektáljanak az általuk kutatott témák irodalmi – és filmes – megjelenítésére, s támogassák a történelmileg minél hitelesebb ábrázolások megszületését.

KULCSSZAVAK: Kanizsai család, történelmi irodalom, történelmi emlékezet, Nándorfehérvár, mohácsi csata

VIKTOR KANÁSZ

THE LITERARY MEMORY OF THE KANIZSAI FAMILY

ABSTRACT: In my study, I reviewed the literary works dealing with one of the important aristocratic families of the medieval Kingdom of Hungary, the Kanizsai family.

The family has been present in Hungarian historical literature since the 19th century, irrespective of genre, and their figures are portrayed in a multitude of prosaic and lyrical works. Of the first generations, Bishop Miklós of Zagreb and, even more so, Archbishop János of Esztergom are often given episodic roles, while László Kanizsai became a recurring minor character in works about János Hunyadi and King Matthias. János was judged very differently, because the communist writer Sándor Gergely embodied in him what he fictionalized, the depraved, selfish, despotic, sadistic Hungarian aristocratic elite completely insensitive to the fate of their country that he had envisioned. Dorottya Kanizsai could be considered his opposite. The Palatine's wife became the iconic image of the noble lady who was concerned for her nation, fearful of God, conscientious, afraid for her family and serfs, who went to the battlefield of Mohács (1526) with her serfs and servants, and buried the dead lying there, and then raised the last Kanizsai children: Ferenc and Orsolya. Apart from this, Dorottya's figure has become intertwined with Mohács in Hungarian literature and art, and has become a symbol of female pertinence. Orsolya is perceived as an inheritor of Dorottya's positive traits.

The two female members of the family, Dorottya and Orsolya, succeeded to become the main and title characters of the novel. In addition to literature, Dorottya's leading role becomes even clearer in the visual arts and in other

official and civic contexts of historical memory. This is a unique phenomenon in the case of a family that produced the Archbishop of Esztergom, the Bishop of Zagreb, and the lords who fought in the armies of King Louis the Great and King Matthias, all of whom played leading roles for centuries. It also shows that the writers' imagination was more captivated by the atypical and less well-known female characters of the period, than by the sword-wielding barons who aspired to political glory.

Finally, this brief analysis also draws our attention to the fact that one of the important tasks of historians is to reflect on the literary – and cinematic – representation of the subjects they research, and to promote the creation of historically authentic representations.

KEYWORDS: Kanizsai family, historical literature, historical memory, Nándorfehérvár, battle of Mohács

Évek óta foglalkozom az 1552-es év hadügyi és diplomáciai fejleményeivel: Eger ostromával, Szász Móric hadjáratával, illetve az I. Ferdinánd mellé rendelt szentszéki nuncius jelentéseivel. Ennek kapcsán vált egyértelművé számomra, hogy az elmúlt másfélszáz esztendő történelemtudományi munkái: szaktanulmányok, monográfiák, forráskiadványok hosszú sora ellenére 1552, s valójában az egész korszak történelemszemléletét Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című könyve, s az az alapján készült film uralja egyértelműen. Mindez nem csak az érdeklődők kapcsán igaz, a céhes történészek közül is sokaknak jelentett fontos állomást a történelmi hivatás felé vezető úton Gárdonyi könyve. Mindez jól mutatja azt, hogy bár a (történelmi) irodalomnak¹ nem alapkövetelménye a történelmi hitelesség, ugyanakkor a hatása egy-egy esemény, személy, család,

1 A történelmi irodalom, s ezen belül is a történelmi regény jelenségével, valamint a történelemhez fűződő, sokszor ambivalens viszonyával jelen írás során nem áll módomban foglalkozni. A téma háttéréről ld. Szegedy-Maszák 2015, Botos 2019. Vö. S. Varga 2024.

település szempontjából fontos lehet, s komoly felismert vagy lappangó befolyásoló, prekoncepciózus erővel bírhat a történelmi emlékezet számára.

Jelen tanulmányban éppen ezért azt vizsgálom meg, hogy a közép- és kora újkorban oly jelentős Kanizsai² család kapcsán a 19. századtól napjainkig milyen jellemző irodalmi narratívák uralkodnak, a família mely tagjai, s miért kerültek előtérbe, a szerzők hogyan keretezték egy-egy személy tetteit, s ezáltal hogyan változott a család megítélése az irodalmi emlékezetben.³ A vizsgált munkákat nem időrendben, hanem a fontosabb témaköröknél mutatom be, a kikristályosodási pontok pedig elsősorban a nemzetség jeles személyei lesznek.

A várnagytól az érsekig – A Kanizsaiak első generációi

A Kanizsai család az Anjou-kor új főúri rétegének tipikus famíliája volt.⁴ Hatalmának megalapozását az I. Károly-korabeli trónharcok során megerősödő Osl Lőrincnek és fiainak köszönhette. Lőrinc Kőszegi Kakas Miklós várnagyként indult, de végül az uralkodó oldalára állva 1323-ban sikerült megszereznie a kanizsai uradalmat, ami a későbbi felemelkedés záloga lett. Uralkodója hű embereként ismert, s I. Károly havasalföldi hadjárata során 1330-ban halt meg. Alakját Bíró Szabolcs örökítette meg Anjou-könyvsorozatában, melyben I. Károly „derék lovagomnak” nevezte, ugyanis Lőrinc fegyvereivel híven szolgált,⁵ mígnem a havasalföldi hadjáratban érte a halál.⁶

2 A család neve tudományos és irodalmi alkotásokban *Kanizsai* és *Kanizsai* formában is megtalálható, én az idézéseket nem számítva egységesen az előbbit használom.

3 A vizsgálat már csak a terjedelmi korlátok miatt is értelemszerűen nem terjedhet ki az elmúlt két évszázad teljes magyar irodalmára. Ugyanakkor a felhasznált művek kapcsán figyeltem, hogy műfajilag a lehető legszélesebb skálán mozogjanak, így található köztük regény, dráma, vers, a szépirodalmi, lektúr, és ifjúsági irodalom is. Időrendben is szűkíteni kellett a vizsgált korszakot a 19. századtól napjainkig terjedő időintervallumra.

4 A családról átfogóan: Reiszig 1941, Vándor 1994, Engel 2003, „Osl nem, 5. tábla, Kanizsai” családfa., A korszak új hatalmi elitjéről: Csukovits 2020.

5 Bíró 2017, 137., 151., Bíró 2019, 392–393.

6 Bíró 2018, 323. 382.

Fiai: János, István, Miklós, Lőrinc és Benedek immár a Kanizsai nevet viselték. Közülük István jutott a legmagasabbra, ugyanis bácsi olvasókanonok, majd óbudai prépost lett, s ezt követően elnyerte a zágrábi püspöki széket. A lassan a főurak közé emelkedő család tagjai részt vettek Lajos király nápolyi hadjárataiban: az 1347-es harcokban Benedek, majd az 1350-es hadjáratban István és János is kivette a részét uralkodója oldalán. E tettekkel bekerültek Arany János Toldi trilógiájába, ugyanis a költő által leírt rákosi seregszemle alkalmával a főurak közt ott találjuk a „két Kanizsait” is.⁷ Arany később még egyszer megemlíti Istvánt az Itáliában Lajossal tanácskozó főurak között, ahol a Laczfiak és Drugetek között a „kanizsai prépost kardja sem áll hátrább”, és ezzel nyilvánvalóan István óbudai prépostságára utal.⁸ Testvére, János is visszatér Canossa ostrománál, mint „nagy törzsnek sugári”.⁹ Mindemellett Arany a Károly császár ellen induló had trencsényi haditanácsában is szerepelteti az eddig kimaradt testvért, Lőrincet.¹⁰ Ezt követően sokáig nem találkozunk e két generáció érdemi említésével. A két világháború közti korszak kedvelt női írója, Gulácsy Irén 1940-ben említette meg az éppen zarándoklaton lévő Kanizsai Miklóst.¹¹ Szin-

7 Arany 1978, 254.

8 Arany 1978, 504. Kőszegi Imre Orsolya-regényében összekeverve Istvánt Lőrincel, s a püspökséget az érsekséggel szintén róla ír: Arany 1978, 54: „A Kanizsaiak nem egy honvédó papot adtak az országnak. Lőrinc zágrábi érsek vitézül harcolt Lajos királlyal Itáliában. Kanizsai János esztergomi prímás volt, az első, aki a pápai követ címet kapta.” Kőszegi 1984, 54.

9 Arany 1978, 539. Emellett a trilógiában Aversa sikeres ostromát követő lakomán szintén megjelenik egy Kanizsai, de nem lehet eldönteni, hogy a költő pontosan kire gondolt.

10 Arany 1978, 378. A trilógia időrendjében az utolsó Kanizsai a *Toldi estéjében* tűnik fel. Az öreg Toldi Lajos királyhoz tart, miközben fent a várban az udvari ifjak különböző dalokkal mulatják az időt, itt találunk a Losoncziaiak, Marótiak, Bánfiak etc. fiai között egy Kanizsait is. E társaságot a Toldit csúfoló énekkel meglehetősen negatív színben tünteti fel a költő. Arany 1978, 203.

11 „Hédervári Kont István, Kanizsai Miklós és Kárpády urunk öméltóságai pedig amolyan véletlen formán... Világlátni vannak önagyságaik.” Gulácsy 1940, 416. Gulácsy történetének volt némi alapja: 1400-ban Kanizsai János esztergomi érsek két testvérével, Miklóssal és Istvánnal tervezett a Szentföldre zarándokolni, ehhez a kötelező pápai engedélyt is megszerezte, ám végül csak István vette kezébe a vándorbotot, ugyanis Miklós testi erőtlensége miatt nem indult útnak, János otlétéről pedig nincsen adatunk. Bullae Bonifacii IX. 180., 188., Csukovits 2003, 134., 155. Gulácsy történelemszempléletteről: Bokányi 2009. Kereszt-név nélkül, de Gulácsy Irén *Jezabel* című regényében e korszak kapcsán ír még a családról, amiből kiderül, hogy a johannita rend újudvari birtokait a Kanizsai családnak engedték át. Újudvar kapcsán: „Kanizsa folyó mellékin van. Kanizsai uramok úgyis mióta veszködnek

tén 1940-ben jelent meg Passuth László *Nápolyi Johanna* című regénye, amelyben a királyi udvarban az előkelők között tűnik fel Kanizsai István.¹² Szintén őt, pontosabban avignoni követjárásait említette meg Bónizs Róbert Toldi Miklós-ról írt regénysorozatában.¹³

Gulácsy egy másik regényében, az *Európa hulló csillagában* már a következő nemzedék, János gyermekei, közülük is az édesapja nevét viselő János egri püspök, későbbi esztergomi érsek került be. Ennek során Demeter esztergomi érsek ajánlotta Kanizsai Jánost utódjául, felemlítve családjá nagy hírét, s hogy János „jó haza- és egyházi”.¹⁴ Bár Kanizsai János kora politikai fondorlatainak sűrűjében mozgott, s fellázadt Luxemburgi Zsigmond király ellen is, alakját a cselszövő érsek helyett inkább a háttérben a koronás főt segítő szürke eminenciás típusa jellemzi az irodalomban. Jó példa erre Bán Mór Hunyadi-sorozata, melyben az érseket pont az a Zsigmond sírta vissza, aki ellen János már korábban fellázadt, de ennek ellenére meghatározó embere és tanácsadója maradt.¹⁵

már érte! Határos birtok...” Gulácsy 1941, 44., 74.

12 Passuth 1968, 234–235.

13 Bónizs 2016, 133., Bónizs 2020, 81.

14 „[...] vette oly nehezen a levegőt Dömötör, hogy Szécsi rá is ejtette aggódó pillantását. – Hagyakozást tennénk ... Javasolást. Erzsébet közben már felkelt. Most mohón és függvemaradt indulattal kémlt a bíboros felé, ádázan és gyermetegül. – Mi volna? – Successorunk... Ugyanis a mi utódunk – hallatszott küszködve. – Egy jó haza- és egyházi... Bátor... s mint hadvezér is jeles férfit szeretnénk, aki érseki székünk tekintetét megóvjá. Ha a választás reá esik, ellene ne munkálj, lányom. Istennél sok érted-könyörgésekkel fizetünk. [...] – Neve? – Hatalmas, nagy mívekre képes család! – segített volna Szécsi. – Te azt is tudod, hogy ez mit vél? – Együtt nőtt s élt emberek vagyunk. Készsége jeléül a beteg megmozdult az ágyon, hogy majd ő... – Testvére, Miklós, három megye főispánja. – Ne nyújtsátok! – István, a második, székelybeli felséged grófja... Az asszony szeméből láng csapott. – Ő maga pedig jelenben egri püspök, nem? – Az Oslí nemzetségből! – tárta közbe karjait az agg bajtárs oltalmazólag, mintha ezzel a családi nevezettel feltartóztathatott volna még valamit. De a bíboros-kancellár már elvetette a követ. – Kanizsai János ... Erzsébetnek vége volt ... Leghűbb szolgájának, Alsáni Bálint pécsi bíborosközismert ellenfele az a jámboran kérelmezett jelölt s így hát Bálinton keresztül neki is szigorú bírása és csintalanságainak rosszálója. S ezt merészeli tőle... aki maga ügyeskedte bíborba Bálintot! Nyílt kihívás. Elvörösödött, bősziulten dobbantott.” Gulácsy 1943, 425. Az érsekről: Vajk 2003. Emellett Gulácsy szintén itt említette még meg „Kanizsai János fia Istvánt”. Gulácsy 1943, 438., 519.

15 „Zsigmond elkomorult. A Mors Imperátor mostanában túlságosan gyakran kaszálgatott a közelében. Sorra ragadta magával régi jó híveit, akik egész életén át elkísérték. A vén Stiborici Stibort, jó vajdját, Ozorai Pipót, a nagyszerű Kanizsai püspököt, akiből német kancellárt csinált...” Bán 2009b, 107. „Ilyen volt Kanizsai érsek is, régi jó embere, évtizedeken

Végül érdemes megemlíteni, hogy ennek a korszaknak a leírása során került be Arany János jóvoltából először a magyar irodalomba a Kanizsai-címer: „Hegyezi saskörmét Kanizsai János, Fekete félszárnya vérmezőben szálldos...”¹⁶ Bár többféle variánsa is létezett a címernek, alapvetően egy kék mezőben lévő, lebegő arany saslábon álló, jobbra néző fekete sasszárnyból állt.¹⁷ Viszont Arany leírásában a máz színe vörös, ami a fentiek miatt helytelen. E tévedésének oka az, hogy általa használt címerábrák nem jelöltek színeket, így Aranyt nem hibáztathatjuk mindeztért.

A Hunyadiak szövetségese, Kanizsai László

Kanizsai László családja egyik legizgalmasabb személyisége volt. Valamikor a 15. század első harmadában született, 1431-ben említik meg először Kanizsai III. László és Garai Dorottya gyermekeként. Atyja korai halála után fiatalon meglehetősen zaklatott volt: Albert király 1439-es halála után Mária királynő oldalára állt a család, így Ulászló király birtokaiktól megfosztotta őket, ám e rendeletet nemsokára visszavonták. Az ifjú főúr a Hunyadi család hívének számított. Thuróczy és Bonfini elbeszélésére támaszkodva valószínűleg részt vett Nándorfehérvár védelmében,¹⁸ s jelen lehetett Cillei Ulrik meggyilkolásánál. Hunyadi László és Mátyás elfogásakor ő is börtönbe került, ahonnan si-

át jobbkéze, ki nemrég a német birodalmi kancellária vezetőjeként hunyta le szemeit. [...] Ha legalább mellette állott volna az öreg Kanizsai János! Akkor bizonyára azt a rettenetes parancsot nem adja ki néhány órával ezelőtt, amit máris keservesen megbánt.” Bán 2014, 146–147., valamint Uo. 83., 115. A Kanizsaiakra ld. még: Uo. 80., 206. Kocsis László pedig 1924-ben az érsek gazdagságát emelte ki: „Kanizsai primást, aranytól, kincsektől csillogó ezernyi kísérete élén, – a római pápának nézték.” Kocsis 1924. Vele ellentétben késői utóda, Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsek a magyar szépirodalom jól ismert alakja. Dóbék 2024., Maczák 2024.

16 Arany 1978, 203.

17 Körmendi 2010, 11. Vö. Rác 2020.

18 Szakdolgozatomban röviden körbejártam a kérdéskört, de a családnak 1456-os eseményekben játszott szerepe továbbra sincs megnyugtatóan tisztázva, további kutatásokat kíván. Kanász 2013, 12–14.

került megszöknie. Ezután támogatta Mátyás királlyá választását, azonban ezt követően szembekerült az ifjú uralkodóval.¹⁹

Elődeihez képest jóval többször szerepel alakja a magyar irodalomban. Ennek során általában a Hunyadi család táborának jeles tagjaként tűnik fel.²⁰ Történeti időrendben haladva az első megjelenése Bán Mórnál olvasható, ahol László részt vett Luxemburgi Zsigmond 1433-as római császárrá koronázásán.²¹ Már a 19. század közepétől előkerül az 1456-os nándorfehérvári ostrom, illetve ennek kapcsán Hunyadi János halálának leírásakor, s az ezt követő események tárgyalása során. Vörösmarty Mihály a Hunyadiak és Cilleiek viszályát bemutató drámájában László a Hunyadi-ház barátjaként ott van Cillei meggyilkolásakor.²² Tábori Róbert 1897-ben szintén arról írt, hogy Kanizsai László ott volt Hunyadi János halálos ágyánál.²³ Csávossy Leó emigráns újságíró 1960-ban, New Yorkban megjelent történelmi regényében – amely ismét Nándorfehérvár ostromához vezeti olvasóit – szintén harcol Kanizsai az ostromban, sőt emberei forró vízzel öntözték a falakon felfelé kapaszkodó törököket, s az ostrom után Hunyadi halálos ágyánál is jelen volt.²⁴

Kanizsai Hunyadi László lefejezése és Mátyás királlyá választása kapcsán is nem egyszer szerepel. Arany – Thuróczyra és Bonfinira támaszkodva – az V. László című művében arról olvashatunk, hogy Hunyadi László lefejezése után hogyan szökött meg „Kanizsa és Rozgonyi”, azaz Kanizsai László, és Rozgonyi

19 Pálosfalvi 2013, 367–368., 374–375.

20 Pl. Sárándi 1914, 722–724.

21 Bán 2009a, 324.

22 Vörösmarty 1845, 85., 159., 177–182., 185–186., 213.

23 „Ott hever tábori ágyán, körülte hívei: Kapisztrán, Kanizsai, Rozgonyi és valamennyinek szemében könny rezeg. [...] Roskatag testét két összeillesztett pajzsra emelték, azt vállukra vették Kanizsai és Rozgonyi, hős lovagok, aztán a nép fiai közül ketten: Dalos Imre és ősz apja, a vajdahunyadi toronyőr, aki szintén eljött a keresztes haddal, hogy vérét ontsa hazája védelmében.” Tábori 1897, 332.

24 Csávossy 1960, 77. 91. László bandériumáról ír Zárug Lajos is: „Kanizsai uram bandériuma a várkapu mögött sorakozik, kiki felszerszámozott lova mellett.” Zárug 1942, 12. Mézes János *A Zászlónk* című katolikus diáklapban publikált 1927-ben egy kéziratot, amelyben megemlítette, hogy az ostrom során Kanizsai is részt vett a hadmozdulatokban. „És a macsó bán, Korogyi János uram bandériuma, mely felkészülten várja itt a gubernátor seregét. Kanizsai László uramtól is jött már üzenet, Siklósnál várjon-e, vagy Erdődön, Újlakon át Péterváradra vonuljon, hova a Kapisztránó atya is törekszik?” Mézes 1927, 69.

Sebestyén, miközben a király félelmében a fogoly Mátyással Prágába menekült.²⁵ Táborinál is előkerül Kanizsai a Hunyadi fiúk elfogásánál, melynek során sikerült Rozgonyival elmenekülnie, illetve később, amikor Mátyásért magyar küldöttség ment Csehországba.²⁶ Harsányi Zsolt először 1937-ben megjelent Mátyás-regényében helyet kapott Kanizsai László. A főúr a Hunyadiak hívéként Szilágyi Mihály kíséretében tartózkodott, s részt vett Cillei megölésében, ott volt a Hunyadi család legbensőbb emberei között László lefejezésénél, s továbblendülve a történeteken, az író beszámol a későbbi, Mátyás-ellenes tevékenységéről, majd a király oldalára való visszatéréséről is.²⁷

László kalandos szökése az elmúlt évtizedben is többször feltűnt az irodalomban, például Lászlóffy Aladár a *Dühöngő szélben* említette meg.²⁸ Benkő László Mátyás-regényében írt róla többször is. Ennek során László már 1455-ben a Hunyadiak táborához tartozott, de emellett előkerül testvére Kanizsai Miklós is. Róla a szerző megjegyzi, hogy „Sárvár várának urát személyesen még sohasem látta, de tudta, hogy Hunyadi János elkötelezett híve.”²⁹ A történet szerint a Hunyadiakkal együtt Lászlót is elfogták, majd a bilincsbbe vert főúr latinul közölte Mátyással, hogy a testvére milyen sors vár, végül pedig az 1458 januárjában összeülő, s Mátyást királlyá választó országgyűlés alkalmával is az ifjú Hunyadi táborában tartózkodott.³⁰ Legutóbb pedig Bán Mór *Kinizsi fiai* című kötetében

25 Arany 1978, 220.

26 „Mátyást is elfogták, de őt kivégezni már nem maradt idejük. Rozgonyi Sebestyén és Kanizsai László keresztülvágta magukat a fegyveres tömegben és éjnek idején csónakon átmenvén Pestre, ott elmondották, hogy mi történt.” Tábori 1897, 378., „Fényes küldöttség indult el Csehország Prága nevű fővárosába, hogy hírül adja Mátyásnak a nemzet akaratát. Podjebrád úgy fogadta, mint egy hatalmas nemzet küldöttségéhez illik és maga mellé ültette trónjára az ifjút. Az ifjú hallgatta az üdvözlő szónoklatot, amit az ősz Kanizsai elmondott, aztán halkán, sóhajszerűen magába mondta: – Isten veled, ifjúságom!” Tábori 1897, 396.

27 Harsányi 1942, I. 170., 175., 178., 200., 203., „Mátyás nagy meglepetésére a Kanizsaiakról is kitűnt, hogy ellene vannak. Azok a Kanizsaiak, akik valaha együtt ültek Hunyadi Lászlóval a budai várbörtönben. De testi-lelki barátság fűzte őket Szilágyi Mihályhoz, őmiatta fordultak nyilván a kemény király ellen.” Harsányi 1942, II. 4., 43.

28 „A Szilágyi-Hunyadi-felekezet nőttön nőtt, mióta Rozgonyi Sebestyén és Kanizsai László egy zivataros éjjelen budai börtönükből kimenekültek, s most összes hadaikkal a király ellen fordultak. Nyíltan.” Lászlóffy 2018, 14.

29 Benkő 2019a, 248.

30 Benkő 2019a, 230., 342., 376. 418. Benkő 2019b. 24. Mátyás így szól testvére kivégzése

László is Mátyás király seregében harcol 1487-ben Bécsújhely ostrománál,³¹ e történet azonban annyiban sántít, hogy a főurat 1478-ban már néhainak mondják.³² Benkő László Corvin János életének és korának elmesélése során a következő Kanizsai-nemzedéket, Lászlót, és Györgyöt már sokkal inkább a főuraknak azon csoportjába sorolta, melynek tagjai elsősorban a saját érdekeiket nézik, s új birtokokért, valamint címekért, probléma nélkül tesznek hűségesküt Ulászlóra és Miksára egyaránt.³³ Mindebből látszik, hogy bár mellékszereplőként, de gyakran feltűnik László alakja a magyar irodalomban, ugyanakkor átlépve a nyelvi határokat a szlovák Ludovít Kubáni egyik munkájában is megjelenik.³⁴

Végül nem szabad szó nélkül elmenni a Kanizsai család azon unikális névadási esete felett, amikor is egy Kanizsa környéki település egy 15. század végi forrás szerint az *Anyadwaloga* elnevezéssel illették. A felfedezése óta nagy karriert befutott településnév az irodalomban is megjelent, a történészek által feltételezett magyarázattal, miszerint egy családi viszály húzódnak az egyedi névadás hátterében.³⁵

Bár az írói szabadság és a történelmi hűség kapcsolata mindig vita kérdése, találkozunk olyan alkotásokkal, melyek nem is próbálnak törekedni az események többé-kevésbé pontos rekonstrukciójához, sokkal inkább háttérként, korfestő színként funkcionál a történelmi tabló, amelyen a szereplők mozognak. Ilyennek számít Balassa Emilnek az 1923. március 31-én, a budapesti vár-színházban bemutatott *A felség csókja* című, háromfelvonásos darabja, melyben Mátyás szerelmi afférjaiba avatkozott bele László.³⁶ Mindez azonban ártatlan

napján az előtte elvezetett Lászlónak: „Kanizsai László bátyám! Kérem! Álljanak meg! Engedjék, hogy beszéljek vele! László bátyám, maga mégiscsak Garai nádor nővérének a fia! Magával nem tehetnek rosszat!” Benkő 2019a, 378.

31 Bán 2024, 36. 199.

32 Vándor 1994, 242.

33 Benkő 2021a. 145., 183–184., 201., 222., 246., Benkő 2021b. 176., 349., 351.

34 Käfer 2018, 110.

35 Bán 2017, 219–220.

36 „az első felvonás, illetve az első darab Mátyás királyunk életének 1477-ben a magyarországi Várpalotában, a király vadászkastélyában lezajló kedves epizódját mutatja be. A király várja a kanizsai gróf által beígért leányt és helyette megjön a nem várt olasz származású királyné.” Ország-Világ, 44. (1923) 15. sz., 179., „És egy ízben Kanizsa grófia elküldte a királynak „kertje legszebb virágát”, egy csodás hajadont. A királynak fura gondolata támad; szeretné

móka volt csupán Boross Vilmos 1892-es elbeszéléséhez képest, melyben az újságíró a Mátyást elhagyó, s a Garaiak táborához csatlakozó Kanizsai Lászlót és Miklóst, „a Hunyadi-ház legbuzgóbb barátait”, azzal vádolja meg, hogy uralkodóját nyíllal akarták megölni, csak a Miklós által kilőtt nyíl Garai egyik lányát találta el, amiért a főurat felkoncolták.³⁷

Kanizsai János, a zsarnok

Különleges alakja, mondhatni, fekete báránya a családnak az előzőekben bemutatott László egyik fia, Kanizsai János. A főúr ugyanis otthagya Ulászló királyt, s egy „országváltás” keretében Miksa császárhoz csatlakozott, akitől a birodalmi

tudni, hogy a leány a fejedelmi jelvények és a dísz nélkül is megismeri-e benne az uralkodót? [...] Beatrix rájött a kanizsai gróf tervére. A király, gitárral a kezében, csörgősipkával a fején, hasztalan könyörög és fenyegetőzik. Beatrix nem esik ki a szerepéből, és nem tágit attól, hogy ő „Kanizsa grófja virágos kertjében termett” és magától értetődőleg a koronás bohócot tekintik királynak.” Színházi Élet, 10. (1921) 37. sz., 10–11. Hasonló ehhez Szabó Aurél 1865-ös elbeszélése, melyben Kanizsai László Cillei ellen szervezkedik Prágában Zsigmond királynál. A probléma ez esetben az, hogy László ekkor vagy meg sem született, vagy kisgyermek volt még csupán. Szabó 1865, 678.

- 37 „Kanizsai László és Miklós, kik azelőtt a Hunyadi-ház legbuzgóbb barátai voltak s a Garai szép szavától hagyták magukat elcsábíttatni, hanyathomlok rohantak a haldokló főúr sátorába és lelkendezve jelentették, hogy – jön a király! – Sereg nélkül jön, – vezette ellen Kanizsai László, – összesen hat lovas főúr követi, ezek pedig nem bírnak a mi hétezer emberünkkel. – Épen az a baj, hogy sereg nélkül jön. Kelmed barátja volt, hát tudhatja, hogy milyen mézes beszédje van, néhány szóval megveszi a legénység eszét és a saját katonáinkkal aprítat össze bennünket. – Nincs mást tennünk, – felelte a másik Kanizsai, – mint egy jó hegyes nyíllal célba venni őt és lelőni. – Nem jön ellenségként, ezt nem tehetjük meg. – Honnan tudhatjuk mi azt, hogy nem ellenségként jön? – mondá Kanizsai Miklós, szemeit a herczegasszonyra meresztve. – Nincs homlokára írva, követet nem küldött, de még csak fehér keszkenőt sem kötött a karjára. – No, csak azt mondom kelmednek, hogy nem akad olyan ember az egész táborban, a ki Mátyás királyra löni merne. – Hát én ki vagyok? – Megtenné kelmed? Kanizsai Miklós sarkon fordult s kirohant a sátorból. [...] – A nyíl, mely nekem volt szánva, – mondá a király hidegen, – a kegyelmed leányát találta. – Máriát? – kiáltá a herczegnő. – Nem. A nyíl Annát ölte meg. Alexandria szívéhez kapott, felsikoltott és eszméletlenül omlott össze. Anna legkedvesebb leánya volt Garainak. Kanizsai Miklóst Garai katonái abban a perczen konczolták össze, mikor a királyra czélozva puzdrája nyíllát a levegőbe röpitette.” Boross 1892. Valószínűleg Lászlót kell feltételeznünk ezenkívül Mikszáth Kálmán *A szelistyei asszonyok* című regényének *fiatal Kanizsai*ájában is. Mikszáth 1977, 88–89. 92. 95. 147.

grófi címet is elnyerte.³⁸ Mozgalmas és nem mindennapi élete meglepő módon, atyjával ellentétben jóval kevésbé hatott a magyar írókra. Egy kivételes példa azonban adódik, ez pedig kora híres, Kossuth-díjas kommunista írója, Gergely Sándor³⁹ Dózsa-trilógiája, annak is kiváltkép az első, *Úriszék* című kötete.

Gergely egy nyugat-dunántúli közösség 1510-es évekbeli mindennapjait bemutatva tulajdonképpen egy kommunista propaganda-regényt írt 1935-ben, moszkvai emigrációja során, amely egy kirohanásnak tekinthető az általa a legsötétebb színekkel ábrázolt Mohács előtti világ, s elsősorban a főurak ellen. A bárókat – minden negatív tulajdonságukkal együtt – Kanizsai János jelképezte. A regényben ő volt a jobbágyokat végletekig kizsigerelő zsarnok,⁴⁰ aki az előírtaknál jóval több adót szedett be.⁴¹ Bűnei azonban nem csak gazdasági jellegűek voltak: korlátlan úrnak tartotta magát,⁴² amolyan magyar *jus primae noctis*-ként ágyába jobbágnőket hozatott adóként,⁴³ női és férfi szertőivel rosszul bánt,⁴⁴ az utakon nem tűrt meg mást maga mellett,⁴⁵ az őt zavaró férfi és női jobbágyokat gondolkodás nélkül botozásra ítélte.⁴⁶ Legjellemzőbb regénybeli tette ugyanakkor a gyermeklétszám növelése érdekében kiadott parancsa: „Aki legény ebben az esztendőben a tizenhatsz, lány meg tizenhat évet meghaladta, azt vegye írásba. Még ma este. A pap vasárnap kihirdeti. Húsvétva-

38 Életéről: Péterfi 2016., a térség viszonyairól, a Habsburgokkal való kapcsolatokról alapos áttekintést ad: Bariska 2007., Csermelyi 2021.

39 Fontosságára és korabeli szovjet kapcsolataira lásd: Babus–Müller–Seres 2019.

40 A korszak Kanizsai-birtokainak kutatásai meglehetősen más képet fest, s alapjaiban cáfolják meg e – sokszor a korabeli egész magyar főnemességre kivetített – toposzokat. Nógrády 2015.

41 Pl. Gergely: *Úriszék*, 20., valamint érzékletes eset, mikor a zúgolódó jobbágy a háromszoros dézsmafizetés kapcsán felteszi a kérdést: „Hát hol az igazság?” A várnagy válaszolta meg a kérdést: „Kanizsai úrnál”. Gergely: *Úriszék*, 134.

42 „Muszáj? Te – fehéredett el Kanizsai s szájaszéle rángatózott. – Nekem semmi se muszáj. Ezt tanuld meg.” Gergely: *Úriszék*, 248.

43 Gergely 1960, II. 170–171.

44 Gergely: *Úriszék*, 176–177., Gergely 1960, II. 158–159.

45 Gergely: *Úriszék*, 63. „Kit, hol ért a vész, a híradás, hogy: leszáll a vár felől Kanizsai úr önagsága. Az utcán, szekérúton nem tűrt halandót a nagyúr. Egyúton, egyidőben véle csak egyenrangú ember járhatott, vagy mögötte a fegyveres cselédsége.”

46 Gergely: *Úriszék*, 63. Gergely 1960, II. 160–161. Vö. Hámos 1950.

sárnapján összedja a párokat.⁴⁷ Mindebből látszik, hogy az író a jobbágyokat semmibevevő, önkényúr szerepét szánta Kanizsainak, amit több alkalommal ki is mondhat vele.⁴⁸ Mindennek tükrében ki is mondatta az író a véleményét egy deákkal: „Bolond ez...”⁴⁹

Természetesen nem csak a jobbágyait, hanem az uralkodóját, Ulászlót sem tisztelte, sőt Miksa király emberének vallotta magát.⁵⁰ Gergely történelemszemlélete, s elfogultsága nem kérdéses, ezt a kortársak is világosan látták – bár ekkor még pozitív tulajdonságnak tekintették –, s Bölöni György, a korabeli kommunista irodalom egyik vezére az 1954-ben a trilógiához írt előszavában az első komoly, marxista szemlélettel írt magyar történelmi regénynek nevezte. Mindennek tükrében nem csodálkozhatunk azon, Gergely művében ábrázolta a magyar irodalom a legsötétebben a Kanizsai családot, legalábbis egyik prominens tagját. Mindez tökéletesen beleillett a későbbi kommunista diktatúra Dózsa-kultuszába, s ezáltal a történetek átértelmezésébe.⁵¹

47 Gergely: *Úriszék*, 67. Ennek persze nem mindenki örült: „Van jány, aki örül, mert kedvére való kant juttatott neki nagyságod kegye. De van, aki más legényhez bújna, meg legény, aki más lányhoz húzna.” Kanizsai parancsa persze nem meglepő: „Úgy legyen, ahogy elrendeltem. Aki pedig rí, vagy ellenszegül, annak Csepreghy uram huszonötöt botoltasson.” Gergely: *Úriszék*, 68.

48 „Vasököl csapjon minden lázadó jobbágyra!” 65., „Mi van itt? Tegnap danolászott valaki. Itt meg ez fülelt. Hát ezeknek másra is van szemük meg fülük, mint parancsolatomra?” Gergely: *Úriszék*, 68., „Aztán még: a jobbágy nem akar? Kinek van jussa akarni? A jobbágyoknak? [...] Itt csak egy akarat van. S ez Kanizsai Jánosé...” Gergely: *Úriszék*, 69., „Német meg cseh földön is öldösik a nemeseket. Az ősszel stájer jobbágyok háborogtak. Keményen kell őket fogni, nehogy itt is kedvre kapjanak.” Gergely: *Úriszék*, 95., „Kanizsai nem felelt. Nem felelt ő deák, vagy más alsóbbrendű ember kérdésére. De őt nem is igen merészelt megkérdezni senki ilyen fajta.” Gergely: *Úriszék*, 95., „Én adni nem adok, mert ha adok, örökkön-örökké azt mondanák: megtört a jobbágykutya csaholásán Kanizsai.” Gergely: *Úriszék*, 249., „De má öldösik a jobbágyot. Hédervári má kaszabolja őket az utakon. Má kiadta a parancsot Kanizsai, hogy ha lóval vonult hadba a jobbágy, fogják az eke elé az ott-hon maradt parasztkancákat. Ők nem félnek se bullától, se királytól.” Gergely: *Úriszék*, 274.

49 Gergely: *Úriszék*, 95.

50 Pl. „És ide is elküldte követét: földig töreti a Kanizsai várakat, ha ökörként kezeli őt továbbra is Kanizsai János... Nem érdemel ez a nép más sorsot, ha ilyen urat elbír. Miksa öfelsége egyetlen kézfogása több, jobb, mint ennek a félkegyelműnek uradalomosztó kegye, akinek a konyhájára már egyetlen pesti mészáros sem hitelez.” Gergely: *Úriszék*, 70. Ugyanakkor Gergely leírásában őt sem tartotta sokra: „De nekem: Ulászló, Miksa, Zápolya ... egykutya.” Gergely 1960, II. 168.

51 Dózsa lázadásáról és emlékezetéről legutóbb: C. Tóth–Neumann 2015., C. Tóth 2024, 13–61.

Mohács halottja, Kanizsai László

Az 1520-as évek első felében a Kanizsai família feje László volt, aki Kanizsai György pohárnokmester, vasi és zalai ispán, nándorfehérvári és dalmát-horvát-szlavón bán és Rozgonyi Klára fiaként látta meg a napvilágot. László 1510 és 1525 között vasi ispánként, majd 1522-ben rövid ideig rendi kincstartóként működött, viselte a királyi kamarási címet, részt vett az 1515-ös bécsi királytalálkozón, s 1519-ben címerbővítést is kapott II. Lajos királytól. Felesége a szintén jelentős főúri családból származó bélteki Drágfi János lánya, Anna lett, s házasságukból öt gyermek született: Farkas, Katalin, Magdolna, Ferenc és Orsolya. A VII. Kelemen pápa (1523–1534) által meghirdetett Szentév keretében 1525 januárjában Rómába és Loretóba zarándokolt.⁵² Mindennek ellenére a magyar irodalomba elsősorban nem ezek miatt, hanem az 1526-os mohácsi csata kapcsán kerül nem egyszer említésre. Az 1930-as évektől kezdve a főúr halála a később bemutatandó Kanizsai Dorottya- és Orsolya-regényekben feldolgozásra került: Balogné Hajós Terézia könyvében László megsérült a csatában, majd nemsokára belehal a sérüléseibe,⁵³ Dénes Gizella művében pedig a báró életét vesztette a mohácsi csataterén.⁵⁴ Kőszegi Imrének a Kanizsai Orsolyáról írt ifjúsági regénye sem tesz másképpen, a bárót a csatában szerzett sérülései miatt otthonában éri a halál.⁵⁵

A probléma mindezzel az, hogy bár a szakmai munkák jelentős része is tudni vélte László részvételét a mohácsi csatában, s az is felmerült pár éve, hogy évekkel túlélte a csatát, minden kétséget kizáróan sikerült bebizonyítani, hogy

52 Az Örök Városban VII. Kelemen pápa audiencián fogadta és lovaggá ütötte. 1525 áprilisára már visszaérkezett Magyarországra. Erről részletesen: Kanász 2020. A korabeli zarándoklatokról: Fedeles 2015. A kapcsolatokról lásd még: Nemes 2021.

53 Balogné Hajós 1945, 151., 160. Hajós egyértelműen Balogh János munkáját használta, ugyanis majdnem szó szerinti egyezéseket lehet a két munkában találni. Balogh 1986, 62., Balogné Hajós 1945, 21.

54 Dénes 1943, 676–677., 682.

55 „A második vonal jobbszárnyára vezényelték Kanizsai László vasi lovasait, Ráskay Gábor parancsnoksága alatt.” Kőszegi 1984, 46., 58. A csatáról: B. Szabó 2013., legújabban: Varga 2023., Nagy-L. 2024.

László már 1525-ben elhunyt.⁵⁶ Mindezek mellett azonban a loretói zarándoklata is előkerül – Róma említése nélkül – s ennek során Kőszegi Imrénél például a gyermekei is vele tartanak.⁵⁷

Kanizsai Dorottya, az örök példakép

Dorottya Kanizsai Miklós lányaként látta meg a napvilágot. Első férje vingárti Geréb Péter nádor volt, akinek 1503-as halálát követően – a magyar történelemben egyedülálló módon – másodszorra is egy nádor, Perényi Imre felesége lett. 1531-es haláláig nagy befolyásának köszönhetően részt vett az országos politikában, és kegyes adományban részesített több egyházi intézményt is.⁵⁸ Kanizsai Dorottyanak a mohácsi csatátér halottainak eltemetésében játszott szerepe régóta közismert.⁵⁹ E történet origója és egyetlen eddig ismert forrása Istvánffy Miklós históriája, amelyben a következőket olvashatjuk:

„Holott pediglen az levágattaknak száma igen nagy volna, úgyannyira, hogy az iszonyú annyi megholt testeknek szagával nemcsak a mezők, de még az élő ég is megveszni és dögösödni láttatnék, és az ellenségnek elmenése után az ebeknek nagy sokasága azoknak megevéására odagyúlt volna, hogy még az eleven emberek is és az úton járók, kik azon jártak, életek veszedelme nélkül által nem mehetni mondatnának. Kanizsai Dorottya, Perényi Imre nádorispán özvegye, igen jeles, istenfélő asszonyállat, az keresztény embereken, kik hazájok oltalmáért erősen vitézkedvén megholtanak volna, könyörölvén, négyszáz embereket maga mellé pénzén fogadott, kik az széllel fekövő és heverő holttes-

56 Ennek történelmi háttéréről: Kanász 2020.

57 Az utazás célja az író elbeszélésében a beteges gyermekek felgyógyulásáért való zarándoklat: „Lo-re-to. Két évvel ezelőtt jártak ott Gruba Tamás udvari pap tanácsára, hogy a gyöngécské gyermekek számára szívósabb szervezetért könyörögjenek.” Kőszegi 1984, 58., valamint 109. A neves olasz zarándokközpont más korszakos regényben is felbukkan, pl. Lissák 1970, 123–124.

58 Erről árulkodik a végrendelete is. Kelényi 2012.

59 Életrajzírói is kiemelten foglalkoznak vele. Takáts 1982, 33–54. 46., Péter 2003, 46–49. 46.

teket, hogy az vadaktól s madaraktól s ebektől el ne szaggattatnának s meg ne étetnének, nagy öreg vermeteket ásatván eltemetteté.”⁶⁰

Dorottya e történet miatt a 19. század közepétől kezdve a magyar irodalom sokat emlegetett alakja lett. Neves és kevésbé ismert írók és költők foglalkoztak az alakjával,⁶¹ s verseikben, balladáikban, drámáikban és regényeikben egyaránt előkerült, gondoljunk Tárkányi Béla *Temetés* című balladájára,⁶² Szathmáry Károly *Sirály* című regényére,⁶³ Jókai Mór *Fráter Györgyére*,⁶⁴ Háy Gyula,⁶⁵ Bartók Lajos⁶⁶ és Örsi Ferenc⁶⁷ drámáira, Frankenburg életképére,⁶⁸ Erdélyi Zoltán és Babits Mihály *Kanizsai Dorottya*,⁶⁹ Kosztolányi Dezső *Mohács*,⁷⁰ Nagy Emma *Csatamezőn*,⁷¹ Lenkei Henrik *Két kapavágás*,⁷² Reviczky Gyula *A nagy temetés*,⁷³ Galambosi László *Hódolat feketében*⁷⁴ és Kerényi Grácia *A mohácsi síkon*⁷⁵ című

60 Istvánffy I/1. 229.

61 Illyés Gyula például 1977-ben a naplójában jegyezte fel az 1975-76-os tömegsír-feltárások kapcsán a következőket: „Délután Kiss Károly (Gulyás Pál veje), ismét Mohács ügyében, mármár megszálltan. A tudomány mai eszközeivel egy csontfoszlányból meg lehet állapítani akár ezer évre visszamenően az életkort, a tápláltságot, testerősséget és így még a társadalmi helyzetet is. A csatatér 4-5 tömegsírjának föltárásával pontos képet kapnánk, kik is estek el, milyen korúak és milyen rendűek. Ez Szentágothay véleménye is. A hadsereg néhány lelkes és művelt tisztje katonákkal – ingyen – elvégeztetné az ásatást, hadigépekkel. Az eddig föltárt tömegsírokban összevissza dobált holttesteket találtak, külön gúlákban a koponyák. Ezeket tehát mind lefejezték és a törökök temették el, a maguk szokása szerint. Megdől tehát az a - már eddig is valószínűtlen legenda -, hogy Kanizsai Dorottya volt a nagy elhantoló.” Illyés 1991, 5. Fontos megjegyezni, hogy bár a megtalált tömegsírok valóban kegyelet nélküli elhantolásra utalnak, ugyanakkor ez nem zárja ki azt, hogy Dorottya máshol másokat eltemettetett. Vö. Kanász 2020, 98.

62 Tárkányi 1857, 33–37.

63 Szathmáry 1854, 210–256.

64 Jókai 1972, I. 268.

65 Háy 1964, 361–386.

66 Bartók 1898.

67 Örsi 1991.

68 Frankenburg 1843, 380–383.

69 Vajda 1907, 342–343., Babits 1977, 350–353.

70 Kosztolányi 1964, 97–99.

71 Nagy 1930.

72 Lenkei 1904, 4–5.

73 Reviczky 1944, 204.

74 Galambosi 1981, 398–399.

75 Kerényi 1985, 188–189.

versére. Mint a címekből is látható, e művek többségében a megtört, gyászoló, fekete ruhát öltő Dorottyá⁷⁶ neve egyértelműen a Mohácsi csatavesztéssel forrt össze, szinte a *clades Mohachyensis*, valamint a női helytállás szimbóluma lett.⁷⁷ Jó példa erre Gulácsy Irén *Fekete vőlegények* című regényében a mohácsi halottak temetése közben elhangzott párbeszéd Czibak Imre és Dorottyá között:

„– Ki ne ismerné Perényi özvegyét, Kanizsay Dórát! Hanem mostantól kell is, hogy az egész ország ismerje és hála-imáiba foglalja a kegyelmed áldott nevé! – Az imádságot megköszönöm, de a hála nem illet engem. Csak azt teszem, amit az irgalmasság parancsolatja előír, – ingatta fejét csöndesen az urasszony s a gyolcsterítő repkedett, mint az enyészet angyalának fekete szárnya.”⁷⁸

Mohácstól függetlenül, Mária királyné Magyarországra érkezése kapcsán is többször felbukkant Dorottyá, Krúdy Gyula műveiben ezen esemény során, klasszikus, nagyasszonyi szerepében kerül bemutatásra,⁷⁹ sőt, álmában is meglá-

76 A fekete ruhás asszony alakja a történelmi irodalomtól függetlenül is megjelenik, pl. „Állt, mozdulatlanul, a gyász istennője, Nióbé, Kanizsay Dorottyá a csatamezőn.” Thurzó 1969, 10.

77 Mindez az irodalmon kívül is megjelent a korban, pl. A nemeslelkű Kanizsay Dóra már eltemettette a vitézül elesett hősokeket.” Magyar Tanítóképző (1915) 10. sz. Gyakorlóiskola [melléklet] 153., „A mohácsi síkon nemzetet temető Kanizsay Dorottyában ugyanaz a helytállás nyilatkozik meg, mint a Hunyadiak sásfészkének legerősebb anyai örében: Szilágyi Erzsébetben.” Leszkay 1939.

78 Gulácsy 1934, 129.

79 Pl. Mária 1521-ben Budára megy, útközben Esztergomban megállnak, „ahol felséged özvegy Perényi Imréné vendége leend. Dorottyá nagyasszony már várja felségedet – mondá Sárkány uram [...]” Krúdy 1979, 59. Valamint: „Az özvegy nádorispánné, akit az egész országban csak Dorottyá néven emlegettek, hatalmas asszonyság volt. Típusa ama régi magyar nagyasszonyoknak, akik akkoriban teremték Magyarországon, amikor a férfiaknak a török elleni hadakozások miatt mind huzamosabb ideig távol kellett lenni otthonuktól, így tehát az összes gondok az asszonyok nyakába szakadtak. Dorottyának nagy háza volt Esztergomban, a Perényi palota messzi vidékről magába fogadta a nemes kisasszonyokat, akik itt a nagyasszony felügyelete alatt hasznos nevelésben részesültek. Fontak, varrtak, hímeztek, járatosságra tettek szert minden házimunkában. [...] Boldog lehetett az a magyar férfi, aki a Perényiné kisasszonyai közül kaphatott feleséget. Most is huszonnégy kisasszony volt a háznál a Thurzó, Batthyány, Enyingi Török, Pekri, Gyulai, vingárti Horváth, Nádasdy, Erdődy, Amadé, Révai, Istvánffi családokból [...]” Uo. 60., „Mária most látott töről való nagyasszonyt először életében, és ezért nem győzött eleget csodálkozni Perényiné fáradhatatlanságán, gondoskodásán, erélyességén, amint szakadatlanul tett-vett a házában.” Véleményét ki is fejtette: „Irigylem töletek a Dominátokat, bezzeg az innsbrucki fejedelemasszonynak kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy engem a háztartási dolgokban kioktasson.” Uo. 61. Ld. még uo. 140., 313., 383., 390., Krúdy 1926, 93.

togatta.⁸⁰ Dorottya mindemellett regény-fő- és címszereplővé is vált: Nagy Méda 1935-ben írt röviden róla a *Legendáshírű magyar asszonyaink* című esszékötetében,⁸¹ Dénes Gizellának *Virrasztó asszony. Kanizsai Dorottya életének regénye* című 1943-ban jelent meg,⁸² Baloghné Hajós Terézia pedig 1945-ben publikálta *Mohács anygala* című könyvét,⁸³ majd Kőszegi Imre Orsolya regényében is kulcsszerepet kapott.⁸⁴ Végül Bán Mór Hunyadi-regénysorozatában is több alkalommal is szóba került Mohács kapcsán.⁸⁵

A *palatina* e munkákban a családjáért és nemzetéért aggódó, istenfélő nagyasszony ikonikus mintaképe lett, aki a fiatal lányok nevelésében és az irgalmasság különböző cselekedeteiben leli örömét. Hősiessége, önfeláldozása tanújeleként kiment a csatatérre, s eltemettette az ott heverő keresztény halottakat. Az elbeszélésekben fontos szerepet kapott az árván maradt Ferenc és Orsolya nevelésében is. Érdekes eltérés a munkákban a Sárvárra visszahúzódó Dorottya és az éppen Kanizsai Orsolyát elvenni készülő Nádasdy Tamás kapcsolatának ábrázolása. Hajós Terézia Dorottyája a nagy korkülönbség ellenére is örömmel nézi a bimbózdó kapcsolatot, s már-már pátoszosan módon éppen Nádasdy

80 Krúdy 1925., Nagy 1941, 23. Ugyanerről legutóbb Miklya Luzsányi Mónika írt: 1521-ben Mária megérkezik Budára, ahol „a móló végén egy komoly, gyászruhás hölgy várt rá, Kanizsai Dorottya.” Miklya 2023, 71. Egy 1926-ban Szegfű Gyulának írt levél szerint Schöpflin Aladár is foglalkozott Dorottya személyével, s úgy tűnik, elgondolkodott a temetés-történet forrásbázisán: „Szükségem volna Perényi Imréné Kanizsai Dorottya életrajzi adatainak lehetőleg tüzetes ismertetésére, de nem tudom, hol találhatom meg a hozzávaló adatokat. Nagyon leköteleznél, ha szíves volnál nekem útbaigazítást adni, ki, mikor, hol írt erről az érdekes magyar nő-alakról, egyáltalán fel van-e dolgozva élete s a mohácsi csatatéren való szereplése kimerítően dolgozva.” Balogh 2002, 376.

81 Nagy 1941, 20–24.

82 Dénes 1943.

83 Baloghné Hajós 1945.

84 Kőszegi 1984.

85 „Hol voltak akkor a dicsőséges férfiak? Egy sem mert a közelébe merészkedni annak a döglletes mezőnek! Egy sem! Hagyta a hű vitézeket férgektől rágni, naptól oszlani, melegtől és esőtől, sártól puffadni, vadállatoktól marcangolni... Gyenge asszony volt csak, ki odamerészkedett. [...] Kanizsai Dóra volt, Perényi nádor özvegye, igen jámbor és alázatos asszony, ki megszánva a hű hazafiakat, akik mindönként ottották vérüket, saját költségén négyszáz parasztot fogadott, hogy a szanaszét heverő holttesteket eltemessék. [...] Egy asszony, jó uram, gyenge, törekeny asszony! Miközben maguk azzal voltak elfoglalva, hogy ki vonuljon be előbb Budára, Szapolyai, avagy Frangepán.” Bán 2009a, 267., valamint Bán 2010, 265.

személyében ad a haldokló Dorottyának vigaszt, míg Kőszegi Imrénél annyira ferde szemmel nézett a palatina az ifjú Nádasdyra, hogy éppen egy őt érintő szóváltás, valamint Tamás neve űzte őt a másvilágra.⁸⁶

Istvánffy elbeszélése a szűkebb történeti és szépirodalmon kívül a képzőművészet számára is gyakran megjelenített témává vált. Sőt, az 1848–1849-es szabadságharc bukását követő évtizedekben Dorottya alakja a haza búsuló anyjának sokszor bemutatott allegóriája lett.⁸⁷ Jó példa erre Orlai Petrics Soma *Perényiné a mohácsi csata után összeszedi a halottakat* és Kovács Mihály *Mohácsi temetés* című festménye, vagy az őt ábrázoló, 1928-ban elkészített üvegfestmény a mohácsi Csatatéri Emlékkápolnában, illetve az utóbbi években felállított Dorottya-szobrok.⁸⁸ Az is látható, hogy a közterek és szervezetek, egyesületek, intézmények elnevezése terén a Kanizsai család férfi tagjai gyakorlatilag nem jelennek meg, Orsolya neve egy-két helyen felbukkan, Dorottya nevét ellenben többek közt is-

86 Dorottya ábrázolási módjára jellemző Baloghné, Bibó Lajos és Apor Elemér művének pár sora: „Dorottya lelkének másik fele, Istentől visszatért hozzánk. Itt bolyong a mohácsi síkon és közöttünk. hogy örökké emlékeztessen bennünket a magyar pártoskodás áldozataira, a mohácsi temetőre és a magyar nagyasszonyok magasztos erényeire.” Baloghné Hajós 1945, 193–194., „Kanizsai Dorottya Perényi Imre halála óta Sárváron lakott, „ahol nagy gazdagságához méltóan, hatalmas udvart tartott, hogy nemes lelkéhez, fenkölt szelleméhez híven, az előkelő házak ifjainak és leányzóinak nevelésével, a gyengébb oltalmazásával, a szegények istápolásával tegye magát hasznossá és kedvessé Isten és ember előtt. [...] Pedig nevelkedett a várban, Dorottya asszony mindenre kiterjedő szerető gondoskodása és oltalma alatt két másik árva is, néhai való jó Kanizsai Lászlónak, Dorottya nagyasszony testvérbátyjának két árvája, Kanizsai Orsika és Kanizsai Ferenc.” Bibó 1934, 13–14., „Egyetlen alak magasodik felhők és idők fölé e korban, egy fehér asszonyé, akinél méltóbbra sohasem illett ez a szó: nagyasszony. Kanizsai Dorottya. Tizenötezer halott özvegységét vállalta, szinte egy nép özvegye volt. Négyszáz embert fogadott és eltemettette a csatatér hősi halottait, akikről mindenki megfélemezett, akiket megtéptek már a réti farkasok és megfosztogattak a hullarablók.” Apor 2002, 16.

87 S. Laczkó 2019, 222–223.

88 Hóvári 2019, 553. Mohácson Kanizsai Dorottyának erős kultusza van: a városi múzeum és utca is viseli a nevét. Hasanović-Kolutác 2019, 611., 614. Ezen kívül fontos megemlíteni, hogy Kanizsai Dorottyának Siklóson két szobra is van: Boros Miklós alkotását 1972-ben, Trischler Ferenc szobrát pedig 2015-ben állították fel. Ezen kívül 1986-tól Harkányban Borbás Tibor és 2005-től Salgótarjánban Bobály Attila egy-egy Dorottya-szobra áll, a sárvári vár belső udvarán pedig 1996-ban kapott emléktáblát a nádorasszony. Kondics 1983, 587–589. Legutóbb 2023-ban Homokkomáromban állították fel az Csávás Csaba és Tislér Zoltán őt ábrázoló, fából készült szobrát. Képzőművészeti megjelenítéséről ld. még: Papp 2022., 2023., 2024., Kanász 2024.

kola, kórház és utca is viseli.⁸⁹ E tekintetben találó Nagy Méda leírásának utolsó pár sora: „Ez az éjszaka véste olyan mélyre a magyar történelemben Kanizsai Dorottya nevét, hogy a rohanó századok sem tudják eltörölni.”⁹⁰

Egy híres szerelem históriája, Kanizsai Orsika és Nádasdy Tamás

Kanizsai Orsolya a már korábban bemutatott Kanizsai László és Drágfi Anna lányaként látta meg a napvilágot. Hamar árvaságra jutott, majd Dorottya nevelte testvérével, Ferencel együtt. Miután Ferenc meghalt, Orsolya vált a hatalmas birtokokkal rendelkező bárói család utolsó élő tagjává. Komoly verseny indult a gazdátlanok tűnő Kanizsai-vagyonért, melyet végül Orsolya fiúsításával az őt feleségül vevő Nádasdy Tamás nyert meg. A Nádasdy család a Kanizsaiak szervitorai közül emelkedtek ki, ezért Tamásnak az anyagi előnyökön túl felmérhetetlen presztizsnövekedéssel járt a házasság. Bár érdekházasságról beszélhetünk, s a két fél között jelentős korkülönbség állt fenn, mégis a kor egyik legszebb szerelme bontakozott ki belőle, s gyümölcse a híres törökvevő *fekete bég*, Nádasdy Ferenc lett. Sárvári udvaruk a magyar könyvnyomtatás egyik fontos korabeli helyszíne lett, s emellett gyümölcsös és zöldséges kertjük is messze földön híressé vált. Házasságukról, meghitt kapcsolatukról, Orsolya műveltségi viszonyáról árulkodnak fennmaradt leveleik, melyek kiadásuk óta nagy érdeklődést váltanak ki.⁹¹ Szerelmek, kultúra, kertészkedés, valamint politika és háború a török előretörés árnyékában: mindez olyan elegy, amely nem egy írónak adott ihletet.

89 Orsolyáról csak Ménfőcsanakon (Győr), Dorottyáról pedig Nagykanizsán, Pécsen, Ceglédén, Mohácson, Balatonkenesén, Siófokon utca, Sátorhelyen lakótelep, Budapesten, Szombathelyen, Siklóson és Salgótarjánban iskola, Nagykanizsán pedig kórház lett elnevezve. A család férfitagjairól tudomásom szerint nem neveztek el köztereket vagy intézményeket.

90 Nagy 1941, 24.

91 Károlyi-Szalay 1882. Legutóbbi kiadása: Vida 1988. Papp 2018, Takács 2024. Hatását jól mutatja, hogy az ifjúsági újságokban is helyet kapott, pl. Híres szerelmesek. Nádasdy Tamás–Kanizsai Orsolya. Rakéta Regényújság 12. (1985) 26. sz., 18–21. Fontosságukat jól mutatja: Bilkei 2023. Vö. Szabó 2023, 153–163.

Míg Dorottyát számtalan lírai munka is megénekelte, Orsolya elsősorban a prózai munkákban szerepel. A kisebb munkák mellett egy ifjúsági regény, Kőszegi Imre⁹² kötete is az ő alakját állította a középpontba. Mellékszereplőket is feltűnik, elsősorban szintén fiatal lányok számára írt munkákban. Erre kiváló példa Laczkó Mártának a nádor egy rokonáról, Nádasdy Orsolyáról szóló regénye, amely a tizenéves leánynak a sárvári udvarba kerülését követő neveltetésének fél évtizedét meséli el.⁹³ Napjainkban is feltűnik Kanizsai Orsolya alakja, legutóbb Cselenyák Imre Tinódiról szóló regényében⁹⁴ kapott mellékszerepet. E munkák elsősorban *Orsika* nővé cseperedésére koncentrálnak, bemutatva, hogyan formálódik Tamással az oly híressé vált szerelmük, miképpen bontakozik ki *Orsika* könyvek iránti vonzalma, érdeklődése a vallási ügyek, s különösen a protestáns reformáció iránt, illetve miért állt neki kertészkedéssel foglalkozni.⁹⁵ E munkákban láthatjuk, hogyan lesz a fiatal úrnóból nagyszony, miközben fiatal lányokat nevel, birtokot igazgat, s közben van ideje a sárvári könyvnyomda ügyeit is intézni.⁹⁶ Mindezek tükrében Orsolya is egy Dorottyához mérhető, írni-olvasni tudó, hazájáért aggódó, és érte aktívan cselekvő, öntudatos nagyszony lett a magyar irodalomban.⁹⁷ Mindemellett Orsolya alakja – talán mert nem idős korában, ha-

92 Kőszegi 1984.

93 Laczkó 1937.

94 Cselenyák 2022, 6., 16–18. Megemlíti még: Herczeg 1922, 84

95 A kertészkedés és a gyümölcsök, zöldségek, virágok szeretete sokszor előkerül Orsolya kapcsán. Mindezt gyakran összekötik azzal a valós ténnyel, hogy az uralkodó udvarába, Bécsbe, s a szomszédos uraknak is többször küldött Orsolya gyümölcsöket, mint arról a Tamással folytatott levelezése is árulkodik. Laczkó 1937, 62–63.

96 A felsorolt regényeken kívül ld. még: Orsolya fogadja Tinódi Lantos Sebestyént, Tinódi ajándékot ad neki hálája jeléül, mire válaszol: „Kegyelmed nem tartozik semmilyen hálával az én uram felé, pláne énfelem! Bőven elegendő szolgálat, amit szenvedő nemzetünkért és az édes magyar nyelvért tesz.” „Nádasdyné kivételes asszonyság. Őt a férje tanította meg írni, olvasni, a közöttünk meglévő olthatatlan szerelem ékes bizonyítékául.” Cselenyák 2022, 16., „[...] az anyja, Kanizsai Orsolya túlságosan bibliásnak nevelte [...]” Ardamica 1990, 8., 10.

97 Látványos példája ennek: „Kanizsai Orsikának hívtak. Ezeröttszázharmincötöt írtak, amikor én esküvőmet ültem s nádorisván várába kerültem. Nem voltam több, csak tizennégyéves. Hívtak Bécs, a mindig bállal ékes. Pozsonyba is eljárhattam volna zajos, fényes táncos vigalomra. De nem kellett fény, se pompa! Behúzódtam magyar udvaromba. Gondoztam a veteményes kertet, áldottam az Istent, ha a munkám asztalunkra minden jól betermett. Híres volt a kertem minden fája, eljutott a király asztaláig gyümölcsösöm körteje, almája!

nem ifúsága delelőjén ábrázolják, sokkal kevésbé vált szoborszerűvé, mint Dorottyáé. Gyakran előkerül továbbá Orsolyának a vallási kérdésekben, s a hitújítás kapcsán az írók és a protestáns történészek által feltételezett különleges érdeklődése és elfogultsága, amely során leírásuk szerint férjénél sokkal markánsabb módon, a protestáns reformáció oldalára állt.⁹⁸

Az is láthatjuk, hogy bár élete a család többi tagjához képest sokkal jobban dokumentált, így is bőven találunk a történelmi ismereteinktől alaposan elrugaskodó, fiktív történeteket. Egy kivételes példát érdemes kiemelni, amely szembe megy a kialakult irodalmi kánonnal is: Nagy Méda 1935-ös elbeszélését, amely Orsolya és Tamás kapcsolatának kezdetét elmesélve arról szól, hogy a fiatal lány – akinek a szíve másért, Thurzó Ferkóért eped – megpróbál elszökni a lakodalom során túl sok bort fogyasztott, s ezért kettesben maradásukat követően azonnal álomba merülő ura elől.⁹⁹

Végezetül meg kell emlékezni a Kanizsai család utolsó férfitagjáról. Orsolya testvére, Kanizsai Ferenc hosszú betegeskedés után fiatalon hunyt el. Szomorú históriája az elmúlt kétszáz év magyar irodalmában is nyomot hagyott. Elsősorban a Dorottyá és Orsolya életével foglalkozó regények írói szerepeltetik hosszabb-rövidebb ideig, kiemelve imádságos lelkületét, s gyenge fizikumát, valamint korai halálát.¹⁰⁰ Mindebből az látszik, hogy Ferenc csak mellékszereplőként

[...] Új korszaknak új rózsabimbói, így éljetez ti is, mint mi éltünk! S lesz végre egy olyan Magyarország, amit mindig álmodtunk, reméltünk!” Kissné 1942., „A Kanizsai nők helytállnak magukért, ha kell.” Kőszegi 1984, 61. A két Kanizsait – talán pont hasonló ábrázolásuk miatt – nem egyszer összekeverték, pl. Benedek 1928.

98 Ezt az erős történelmi toposzt az elmúlt évtizedek kutatási eredményei mára erősen árnyalták. Ld. Kanász 2018., 2022., 2023.

99 A történet utolsó mondatai Nádasdyra sem vetnek túl jó fényt: „Visszaindultak kézenfogva a keresők elé. Nádasdy Tamás szilaj, haragos szemekkel mérte végig a legénykét, aztán lovaglós ostorával az arcába csapott. A sikoltozó lányt nyergébe kapta és megfordította a lovát. Thurzó Ferkó arcáról lassú cseppekben permetezett a vér, de nem törölte le, szeme mereven nézte a távolodó lovas, akinek ölen úgy feküdt átlalvetve a lány, mint a derékbatört virág. Imígyen lett asszonnyá Kanizsai Orsolya az Úrnak 1538. esztendejében.” Nagy 1935, 19.

100 Pl. Kőszegi 1984, 46., 59., „Ferenc súlyos beteg, febris hectica – lázas aszkórság – emészti majdnemhogyan születése óta, nem segít rajta se kenőcs, se füves ital, nem használt az sem, hogy elvitték Loretóba.” Kőszegi 1984, 109.

vagy említett alakként tűnik fel a magyar irodalomban, s irodalmi jelentősége pusztán Orsolya és Nádasdy Tamás története szemszögéből releváns.¹⁰¹

Fiktív szereplők, kitalált históriák

A Kanizsai család irodalmi emlékezete áttekintése során több olyan szereplőt is találunk, akiket sehogy sem lehet elhelyezni a családfán, s a véletlen névtévesztés esete sem áll fenn, így egyértelműen fiktív alaknak tekinthetőek.

A sort Belányi Tivadarral érdemes kezdeni, akinek az 1882-es regényes korrajza a 14. század elejére vezeti olvasóit. A történet szerint Balázs, a „a jeles Kanizsay család” egyik tagja I. Károly híve Csák Mátéval találkozott, a történet pedig ránézve szomorúhistória lett, ugyanis holtan maradt a helyszínen, s „voltak, akik a kastély termeiben éjfélkor a meggyilkolt Kanizsay Balázst látták tévelyegni, kezében véres karddal.”¹⁰² A história egy valós elemet tartalmaz: a család tényleg Károly király hívének számított, viszont ekkor még nem viselte a Kanizsai/y nevet, illetve Balázs nevű tagja sem ismert. Földes Imre 1907-es verses vígjátéka a 14. század közepi Raguzába vezet, ott találkozunk Perényi Piroskával, aki Kanizsai nádor özvegye, s az is kiderül, hogy büntetésből kellett Kanizsaihoz hozzámennie.¹⁰³ A történet elsősorban ott hibázik, hogy a Kanizsai család egyik tagja sem emelkedett a nádori méltóságig. Kocsis László 1923-ban a *Prágai Magyar Hírlap*

101 Jelen tanulmány keretein belül nincs lehetőségünk Nádasdy irodalmi megítélését bemutatni, habár – elsősorban a regények – a Kanizsai család tagjaihoz képest sokkal árnyaltabb jellemrajzot, valamint ezzel együtt tévedések izgalmas sorát nyújtja a vele kapcsolatos irodalom. Pl. 1521-ben Budán II. Lajossal bajt vív Nádasdy. „Nádasdy Tamás, velekörü ifiúr, aki az apja után nemrég örökölte meg a tárnokmesteri címet, hasonlóan jó mozgású, nyúlánk legény volt.” Miklya 2023, 99–100. Ld. még 138. Külön érdekes Lodovico Grittivel való kapcsolata, pl. Hunyady 1937, erről legújabbban: Ács 2016.

102 „[...] messziről, a Dunántúlról érkezett egy fiatal lovag, Kanizsay Balázs. És ha eddigi szavaait félre nem érte, háztűznézni jött. Ugyan szólott Csák nem minden gúny nélkül, tehát csakugyan kedves vendége van e háznak. – [...] Kanizsay Balázs nyomban elő is adta szándékát, amúgy egyszerű, magyaros öszinteséggel. Nem ismeretlen már Folkus előtt a jeles Kanizsay család. Németujváry Iván táborából ismeri még édesatyját is az ifjú Kanizsaynak. Délben közös ebédre gyűjté a házigazda vendégeit a nagy palotába, hol a fiatal Kanizsaynak többször élénken kelle éreznie, hogy Csák Mátéval egyáltalán nem élvezet neki, a dunántúlinak, s illetőleg Róbert Károly párthívének – egy tálból cseresnyét enni...” Belányi 1882.

103 Kocsis 1907, 42.

folytatásos tárcájaként írt Anjou Máriáról. Ennek egyik főszereplője lett az öreg Kanizsai Bálint, akit szintén nem lehet elhelyezni a családfán.¹⁰⁴ Hasonlóa az eset Mikszáth Kálmán Kanizsai Lászlójával, akit A király palástja című ifjúsági regényében szerepeltet Nagy Lajos vitézei között.¹⁰⁵

Wallon Emma 1925-ben Szilágyi Erzsébet udvarában említette meg Kanizsai Örsét, aki 1457 októberében arról mesélt Erzsébetnek, hogy ő Hunyadi László halála után akár élete árán is megkarta óvni az ifjú Mátyás azzal, hogy ruhát cserélnek.¹⁰⁶

Bibó Lajos hódmezővásárhelyi író a fiktív Kanizsai-históriák tárházát gyarapítva az ifjúsági irodalomban is megjelentette a családot a *Kanizsai kaland* című 1934-es írásában.¹⁰⁷ A történet szerint a Sárváron, Kanizsai Dorottya szárnyai alatt nevelkedő két árva, Orsolya és Ferenc Perényi Ferencel és Péterrel együtt gyermeki csínytevésként elhatározták, hogy egy kaland keretében mások tudta nélkül Kanizsa mennek. Útközben azonban török katonákba futnak bele, akik foglyul ejtik, s Péterváradra viszik őket, ahonnan végül Dorottya közreműködésével szabadulhatnak csupán. Mindebből látszik, hogy e szereplők, és a velük összefüggésben álló események is az írói fantázia számlájára írhatók, s köszönőviszonyban sincsenek a történeti valósággal, ugyanakkor az irodalmi emlékezet részét képezik.

104 Kocsis 1923.

105 A regényben nincs kimondva, hogy László – akit a családfán nem is tudnánk elhelyezni – a Osl nembeli Kanizsaiak sarja lett volna, sőt az elbeszélés inkább arra mutat, hogy egy hasonló nevű köznemesi család sarja volt. Kisfaludy 1911.

106 „Mátyást legottan láthatom, ki mód nélkül örvendezett s ifjú Bodó úriammal is sikerült vala szólanom. Kitől döbbenettel haltam, minő pokoli módon akarják a mi drága Matyónkat megölni, színjáték alkalmával! Örzse: Azonnal tudtam, mit kell cselekednem. Gondolom, eljátszom Mátyás szerepét én magam s Öltse fel az én ruháimat. Sz. E. (rémülten): Te oda akartad adni az te szép, ifjú éltedet az én fiamért? Örzse (meghatóban a nagyasszonyhoz lép s kezét csókol neki): Édes jó asszony nénem! Te jól tudod, hogy László fejével porba hullott az én ifjúságom is! „(Szilágyi Erzsébet gyengéden megsimogatja a fejét.)” Bónisné Wallon 1925, 574. Ld. még ebben az időszakban: M.K. 1895.

107 Bibó 1934.

Eredmények

A Kanizsai családdal, illetve egyes tagjaival foglalkozó irodalmi munkák áttekintését követően több fontos megállapítást tehetünk. A Kanizsai család a 19. század óta folyamatosan jelen van a magyar történelmi irodalomban. Mindez műfajtól független: prózai és lírai alkotások sokasága őrzi alakjukat. Ezen művek szerzői lefedik a teljes irodalmi palettát: a hivatalos irodalmi kánon legnevesebb alkotóitól a kurzusírókon át az irodalmi talentumát csak jóval kevésbé bemutató újság- és lektűrírókig terjed.

Világosan látszik, hogy a családdal foglalkozó munkák egy-egy személy, illetve történelmi esemény köré csoportosulnak. A személyek közül az első generációkból elsősorban Miklós zágrábi püspök, s még inkább János esztergomi érsek kap több esetben epizódszeret. Náluk fontosabb jelentőségű Kanizsai László alakja, aki a Hunyadi János és Mátyás király életét feldolgozó irodalmi alkotások visszatérő szereplője, s egy-egy egyedi kivételtől eltekintve a nándorfehérvári győző és az uralkodó hű embereként ábrázolják.

Nagyon eltérő megítélés alá esett János. Alakja ritkán fordul elő irodalmi környezetben, Gergely Sándor jóvoltából ugyanakkor nála negatívabb Kanizsai-ábrázolást nem tudunk felmutatni. A kommunista író ugyanis benne tesztelte meg az általa vízionált romlott, önző, önkényeskedő, hazája sorsa iránt teljesen érzéketlen szadista magyar főúri elitet. Az ő ellentettjének is mondhatnánk Kanizsai Dorottyát. A *palatina* az elmúlt két évszázadban, s különösen a 20. század első felében szinte a nemzetéért aggódó, istenfélő, lelkiismeretes, atyafiságát és embereit féltő félfő nagyasszony ikonikus mintaképe lett. Ábrázolása hagiografikus jellemzőket hordoz: *Dorica* már gyermekként is felnőtt felelősségtudattal törődött a környezetével, s mindez a későbbiekben sem változott. Álmában előre vizionálta a mohácsi vészt, s hősiessége, önfeláldozása tanújelként jobbjáyaival, embereivel kiment a csataterre, s eltemettette az ott heverő keresztény halottakat. Az írók a felelősségvállalásának élő jeleként mutatták be azt is, hogy Kanizsai László halálával hogyan nevelte a főúr után maradt két árvát, az utolsó Kanizsaiakat: Ferencet és Orsolyát. Ettől eltekintve Dorottya

alakja a magyar irodalomba – és a képzőművészetben is – egyértelműen összeforrt Moháccsal, és a női helytállás szimbóluma lett.

A család utolsó két tagja a magyar irodalomban együtt jelenik meg: Orsolya gyermekkorának ábrázolásához hozzátartozik a betegeskedő Ferenc halálának kiemelése, s a fiatal leány ezt követő fiúsítása. Kanizsai Orsolya ábrázolásának mégsem a testvérével, hanem a Nádasdy Tamással való házassága a legjellegzetesebb szegmense. Fennmaradt, s különlegesen gazdag és bensőséges levelezésük, valamint a köztük lévő nagy korkülönbség ehhez kellő írói ihletet is szolgáltatott. Neveltetésével és Nádasdyval való kapcsolatával köti össze általában az irodalom Orsolyának a magyar nyelv, a korszak vallási vitái, s különösen a könyvek iránti érdeklődését. Mindezekből *Orsika* alakjában kimondva vagy kimondatlanul tovább öröklődni látják Dorottya sok pozitív jellemvonását.

Amennyiben a személyektől eltávolodva a konkrét eseményeket nézzük csupán, azt láthatjuk, hogy a 15–16. századé a főszerep, azon belül is az 1450-es – a nándorfehérvári diadal, Hunyadi János halála, Cillei Ulrik megölése, a Hunyadi fiúk elfogása, László lefejezése és Mátyás királlyá választása –, valamint az 1520-50-es éveké – Habsburg Mária Magyarországra érkezése, a mohácsi csata és a holtak eltemetése, László, Dorottya és Ferenc halála, Orsolya fiúsítása és Nádasdyval kötött házassága – a főszerep.

A fentiek tükrében amennyiben azt vizsgáljuk meg, hogy kik azok a családtagok, akik főszerepet kaptak a lírai és prózai műfajok bármelyikében, s különösen egy-egy nagyobb lélegzetvételű regényben, egyértelműen a 16. század főlényé látszik. Meglepetésünkre az is egyértelművé válik, hogy csak a család két női tagjának, Dorottyának és Orsolyának sikerült regény-fő- és címszereplővé válnia. Amennyiben kitekintésként azt is megnézzük, hogy az irodalmon kívül a képzőművészetben, valamint a történelmi emlékezet egyéb hivatalos és civil keretein belül (például közterek, intézmények, egyesületek elnevezéseit nézve) kik és mily módon találhatóak meg, Dorottya vezető szerepe még egyértelműbbé válik. Mindez az esztergomi érseket, zágrábi püspököt, Nagy Lajos és Mátyás király seregében harcoló főurakat adó, évszázadokon át vezető szerepet viselő család esetében egyedi jelenségnek mondható. Egyben azt is mutatja, hogy

az írók fantáziáját a kardforgató, politikai babérokra törő bárók helyett jobban megmozgatták a korszakból kevésbé ismert, atipikusabb női szereplők.

Az irodalmi művek hitelességét vizsgálva azt láthatjuk, hogy többségük próbálta a szereplőket saját korukban – az író történeti tudása alapján – elhelyezni, bár e dicsérendő próbálkozás sok esetben komoly csorbákat szenvedett. Ennek okai többértűek lehetnek: több esetben még nem születtek meg olyan történészi feldolgozások, amelyekre az írók támaszkodni tudtak volna, illetve gyakran kiderül, hogy szimplán nem ismerték, olvasták a már meglévő munkákat, vagy amennyiben igen, akkor sem hasznosították őket, esetleg szelektív módon válogattak a tények közül. Így érkezünk meg azon fiktív történetekhez, melyeknek a hitelességre való törekvés nem prioritás, a múlt csupán díszlet, amelyben az íróai fantázia szabadon szárnyalhat. Erre kiváló példa a Mátyást lenyilazni próbáló Kanizsai Miklós és a fiktív családtagok esete. Ugyanakkor a történelmi hitelesen úgy is eshet csorba, ha az író kora történészeinek egybehangzó véleményét követi. Emlékezetes példa Kanizsai László esete, aki a fentebb bemutatott irodalmi munkák, valamint a korábbi szakirodalom szerint is rész vett, s halálosan megsérült a mohácsi csatában. Ennek megfelelően hosszú oldalak foglalkoznak élete utolsó napjaival, agóniájával, temetésével, s családja fájdalmával. Ennek ellenére az elmúlt években tisztázódott, hogy László nem vehetett részt a mohácsi csatában, ugyanis egy évvel korábban elhunyt.

Amennyiben azt vizsgáljuk, hogy egy-egy korszakban, írónál hogyan és miért úgy alakult a Kanizsaiak (egy-egy tagjainak) megítélése, több esetben, főleg a két világháború közti időszakban egyértelművé válnak az indokok: a családtagok eszközök arra, hogy az író egy-egy számára fontos pozitív vagy negatív tulajdonságot, karaktertípust, sok esetben eltúlozva, akár politikai meggondolások által vezérelve mutasson be. Így lett Trianon után Dorottya a nemzetéért aggódó hős asszony, János pedig a kommunista irodalomban a népnínyzó földesúr, az antagonista.

Érdemes egy különleges összefüggésre felhívni a figyelmet: a Kanizsai család irodalmi emlékezetének legfontosabb szegmensei között szerepelnek az 1456-os nándorfehérvári csata, valamint az 1526-os mohácsi temetés. Mindkettő egy-egy nagy csatához köthető, s az eddigiek alapján láthatóvá vált, hogy

Kanizsai László és Dorottya helytállása, hősiessége fontos pontja az irodalmi alkotásoknak. Látni kell ugyanakkor azt is, hogy e két esemény történelmi hitelessége a mai napig nincsen teljes mértékig tisztázva. László nándorfehérvári harcáról és testvére mohácsi temetéséről pedig Thuróczy János és Istvánffy Miklós jóvoltából csupán egy-egy történetírói mondat árulkodik, s a kérdéskört nem járta még körbe megnyugtató módon a történetírás. Közeledve Mohács 500., valamint Nándorfehérvár 570. évfordulójához, érdemes lenne e hiányosságokat pótolni.

Összességében arra is felhívja e rövid elemzés a figyelmünket, hogy a történészek egyik fontos feladata, hogy reflektáljanak az általuk kutatott témák irodalmi – és filmes – megjelenítésére, s egyben megfelelő keretek közt támogassák a történelmileg minél hitelesebb ábrázolások megszületését. Esetünkben ez elsősorban a Kanizsai család, valamint Nagykanizsa és Sárvár korabeli történetének alaposabb feldolgozása, valamint az eredmények tudományos és ismeretterjesztő formában történő bemutatása lenne.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ács 2016.** Ács Pál: Alvisé Gritti és Nádasdy Tamás – egy elhidegült barátság történeti háttere. In: *Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére.* 2. szerk. Horn Ildikó – Lauter Éva – Várkonyi Gábor – Hiller István – Szirtes Zsófia – Balogh Zsuzsanna – Pásztor Katalin – Tamás Máté, Budapest, 2016, 133–147.
- Apor 2002.** Apor Elemér: *Feje fölött a pallos árnyéka. Dobó István regényes életrajza.* Eger, 2002.
- Arany 1978.** Arany János összes költeményei, II. szerk. Keresztury Dezső – Keresztury Mária, Budapest, 1978.
- Ardamica 1990.** Ardamica Ferenc: Erzsébet éjszakája. *Palócföld*, 24. (1990) 5. sz., 8–13.
- B. Szabó 2013.** B. Szabó János: *A mohácsi csata.* Budapest, 2013.
- Babits 1977.** Babits Mihály összegyűjtött versei. Belia György (összegyűjtötte, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta), Budapest, 1977.
- Babus–Müller–Seres 2019.** Magyar irodalom és szovjet irodalompolitika a hruscsovi korszakban Orosz levéltári iratok, 1953–1964. I. 1953–1957. szerk. Babus Antal – Müller Gabriella – Seres Attila, Budapest, 2019.
- Balogh 1896.** Balogh János: *Nagy-Kanizsa város és vidékének hadtörténelmi leírása.* Nagykanizsa, 1896.
- Balogh 2002.** Balogh Tamás: „...a fojtó állapotból kedves levele mentett meg”. Schöpflin Aladár és Szekfű Gyula levelezése. *Irodalomtörténet*, 83. (2002) 3. sz., 361–381.
- Baloghné Hajós 1945.** Baloghné Hajós Terézia: *Mohács angyala.* Budapest [1945.]
- Bán 2009a.** Bán Mór: *Hunyadi. II. Az üstökös lángja.* Budapest, 2009.
- Bán 2009b.** Bán Mór: *Hunyadi. III. A csillagösvény hídja.* Budapest, 2009.
- Bán 2010.** Bán Mór: *Hunyadi IV. A hadak villáma.* Budapest, 2010.
- Bán 2014.** Bán Mór: *Hunyadi. I. A Hajnalcsillag fénye.* Budapest, 2014.
- Bán 2017.** Bán Mór: *Hunyadi. IX. Isten árnyéka.* Budapest, 2017.

- Bariska 2007.** Bariska István: *A Szent Koronáért elzalogosított Nyugat-Magyarország*. Szombathely, 2007.
- Bartók 1898.** Bartók Lajos: *Mohács után*. Budapest, 1898.
- Belányi 1882.** Belányi Tivadar: *A szántói sülyedt ház*. *Zalamegye*, 1. (1882) 6. sz., 1–2., 7. sz., 1–2.
- Benedek 1928.** Benedek Rózsi: *Régi magyar nyomdákról*. *Magyar Lányok*, 34. (1928) 19. sz., 300.
- Benkő 2019a.** Benkő László: *Mátyás király. I. Isten választottja*. Szeged, 2019.
- Benkő 2019b.** Benkő László: *Mátyás király. II. A vaskezű*. Szeged, 2019.
- Benkő 2021a.** Benkő László: *Mátyás fia, Corvin János. I. Árulók diadala*. Szeged, 2021.
- Benkő 2021b.** Benkő László: *Mátyás fia, Corvin János. II. Az oligarchák országga*. Szeged, 2021.
- Bibó 1934.** Bibó Lajos: *Kanizsai kaland*. Budapest, 1934.
- Bilkei 2023.** Bilkei Irén: *Hermelines subák, vízjeles papírok és a szelídített szarvas. Hétköznapi élet a Nyugat-Dunántúlon a 15–16. században*. Sárvár–Szombathely, 2023. (A Nádasdyak hagyatéka 2.)
- Bíró 2017.** Bíró Szabolcs: *Anjouk. IV. Szent György testvérei*. Budapest, 2017.
- Bíró 2018.** Bíró Szabolcs: *Anjouk V. Ötvenezer lándzsa*. Budapest, 2018.
- Bíró 2019.** Bíró Szabolcs: *Anjouk VI. Királyok éneke*. Budapest, 2019.
- Bokányi 2009.** Bokányi Péter: *Gulácsy Irén történelmi regényeiről*. In: Varga Virág – Zsávolya Zoltán (szerk.): *Nő, tükrök, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról*. Budapest, 2009, 290–298.
- Bónisné Wallon 1925.** Bónisné Wallon Emma: *Szálló dicsőség*. *Magyar Lányok*, 31. (1925) 36. sz., 571–575.
- Bónizs 2016.** Bónizs Róbert: *Toldi. I. Ördögi erő*. Budapest, 2016.
- Bónizs 2020.** Bónizs Róbert: *Toldi. III. Esztergom oroszlánja*. Budapest, 2020.
- Botos 2019.** *A történettudomány és a történelmi regény*. szerk. Botos Máté, Budapest, 2019.
- Bullae Bonifacii IX.** *Bullae Bonifacii IX. p. m. IX. Pars altera. IX. Bonifác pápa bullái. Második rész. 1396–1404*. Budapest, 1889. (Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia. Ser. 1. 4.)

- C. Tóth 2024.** C. Tóth Norbert: *Dózsa György. Kultusz és történelem (Rendhagyó életrajz)*. Pécs, 2024.
- C. Tóth–Neumann 2015.** C. Tóth Norbert – Neumann, Tibor (szerk.): *Keresztesekekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. Budapest, 2015.
- Csávossy 1960.** Csávossy Leó: *Hirdessétek harangok*. New York, [1960.]
- Cselenyák 2022.** Cselenyák Imre: *Hej, Tinódi!*. Budapest, 2022.
- Csermelyi 2021.** Csermelyi József: *Idegen származású katona és hivatalviselő nemesi családok a 15–16. századi Nyugat-Magyarországon: Különös tekintettel a Baumkircherekre, a Grafeneckekre és a Weispriachokra* [PhD-disszertáció, PPKE BTK], Budapest, 2021.
- Csukovits 2003.** Csukovits Enikő: *Középkori magyar zarándokok*. Budapest, 2003. (História Könyvtár. Monográfiák 20.)
- Csukovits 2020.** *Az Anjou-kor hatalmi elitje*. szerk. Csukovits Enikő, Budapest, 2020.
- Dénes 1943.** Dénes Gizella: *Virrasztó asszony. Kanizsai Dorottya életének regénye*. Budapest, [1943.]
- Dóbk 2024.** Dóbk Ágnes: Pázmány Péter alakja a 20. századi szépirodalomban. *Irodalmi Magazin*, 12. (2024) 2. sz., 103–108.
- Engel 2003.** Engel Pál: Középkori magyar genealógia. In: *Arcanum DVD könyvtár IV. Családtörténet, heraldika, honismeret*. [Budapest] 2003.
- Fedele 2015.** Fedele Tamás: „Isten nevében utazunk”. *Zarándokok, búcsújárás, kegyhelyek a középkorban*. Pécs, 2015.
- Földes 1907.** Földes Imre: *Daczos lelkek. Magyar történeti színműtár 10*. Budapest, 1907.
- Frankenburg 1843.** *Magyar életképek. I.* Frankenburg Adolf (szerk.), Pest, 1843, 380–383.
- Galambosi 1981.** Galambosi László: *Naptollú vándor. Válogatott versek 1955–1978*. szerk. Horváth Zsigmond, Budapest, 1981.
- Gergely: Űriszék** Gergely Sándor: *Űriszék*. é.n.
- Gergely 1960.** Gergely Sándor: *Dózsa György. I–III*. Budapest, 1960.
- Gulácsy 1934.** Gulácsy Irén: *Fekete vőlegények*. Budapest, 1934.
- Gulácsy 1940.** Gulácsy Irén: Királyfogás. *Uj Idők*, 46. (1940) 41. sz., 1–3.

- Gulácsy 1941.** Gulácsy Irén: *Jezabel*. I. Budapest, 1941.
- Gulácsy 1943.** Gulácsy Irén: Európa hulló csillaga. *Uj idők*, 49. (1943) 16. sz., 438., 18. sz., 519.
- Hámos 1950.** Hámos György: Így írtok ti. 1514. Kivégzés. Regény. Írta: Gergely Sándor. *Irodalmi Ujság*, 1. (1950) 1. sz., 8.
- Harsányi 1942.** Harsányi Zsolt: *Mathias rex. Hunyadi Mátyás életének regénye*. Budapest, 1942.
- Hasanović-Kolutác 2019.** Hasanović-Kolutác Andrea: 1526 helye és szerepe a mohácsi identitásban. In: Fodor Pál – Varga Szabolcs (szerk.): *Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben*. Budapest, 2019, 563–617.
- Háy 1964.** Háy Gyula: Mohács II. *Kortárs*, 8. (1964) 3. sz., 361–386.
- Herczeg 1922.** Herczeg Ferenc: *A fogyó hold*. Budapest, 1922.
- Hóvári 2019.** Hóvári János: A mohácsi csata két emlékéve: 1926 versus 1976. In: Fodor Pál – Varga Szabolcs (szerk.): *Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben*. Budapest, 2019, 539–562.
- Hunyady 1937.** Hunyady Ferenc: *Szétesett ország*. Budapest, 1937.
- Illyés 1977.** Illyés Gyula: Naplójegyzetek, 1977. *Kortárs*, 35. (1991) 1. sz. 3–14.
- Istvánffy I/1.** Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája. Tállyai Pál XVII. századi fordításában. I/1. Benits Péter (s.a.r.), Budapest, 2001.
- Jánosy 1987.** Jánosy István: Sylvester János: Finálé (drámarészlet). *Diakonia*, (1987) 1. sz., 60–73.
- Jókai 1972.** Jókai Mór: *Fráter György*. 1–2. szerk. Oltványi Ambrus, Budapest, 1972.
- Käfer 2018.** Käfer István: A budai király igazsága. *Napút*, 20. (2018) 4. sz., 106–111.
- Kanász 2013.** Kanász Viktor: *Középkori főúri életrajzok megírásának problémái Kanizsai László (†1477/78) példáján* [szakdolgozat]. Piliscsaba, 2013.
- Kanász 2018.** Kanász Viktor: Protestánsok és katolikusok a 16. századi Kanizsán. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): *Folyamatosság és változás. Egyházszervezet és hitélet a veszprémi püspökség területén a 16–17. században*. Veszprém, 2018. 125–153.

- Kanász 2020.** Kanász Viktor: Kanizsa és a mohácsi csata. In: Haramza Márk – Kovaliczky Gergely – Bertók Gábor – Simon Béla – Galambos István – Türk Attila (szerk.): *Eke mentén, csata nyomában. A mohácsi csata kutatásának legújabb eredményei*. Budapest, 2020. 93–105.
- Kanász 2022.** Kanász Viktor: *Magyarország és a Szentszék a 16. század közepén. Girolamo Martinengo nuncius és a Magyar Királyság (1550–1554)*. PhD-értekezés, PTE BTK, Győr–Pécs, 2022.
- Kanász 2023.** Kanász Viktor: Protestáns vagy katolikus volt-e Nádasdy Tamás? *Evangélikus élet*, 88. (2023) 11–12. sz., 31–33.
- Kanász 2024.** Kanász Viktor: *A mohácsi csata és II. Lajos király az ex libriseken*. In: Varga Szabolcs (szerk.): *Temetetlen Mohács. Az 1526. és az 1687. évi csata új kutatási eredményei*. Budapest, 2024, 277–284.
- Károlyi–Szalay 1882.** *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*. szerk. Károlyi Árpád – Szalay József, Budapest, 1882.
- Kelényi 2012.** Kelényi Borbála: Kanizsai Dorottya végrendelete és a bajcsi pálosoknak tett adományai. *Fons* 19. (2012) 4. sz., 495–529.
- Kemény 1858.** Kemény Zsigmond: *Zord idők*. h.n. 1858.
- Kerényi 1985.** Kerényi Grácia: *Nálunk a málnabokrok*. szerk. Ugrin Aranka. Budapest, 1985.
- Kissné 1942.** Kissné T. L.: Tábornok mellett. *Magyar Lányok*, 48. (1942) 42. sz., 508–509.
- Kocsis 1923.** Kocsis László: Anjou Mária. *Prágai Magyar Hírlap*, 2. (1923) 178. (331.) sz., 2–3., 179. sz., 2.
- Kocsis 1924.** Kocsis László: Durazzói Károly. *Pesti Napló*, 75. (1924) 86. sz., 2.
- Kondics 1983.** Kondics József: Sárvár és a sárváriak a magyar képzőművészetben I. rész. *Vasi Szemle*, 37. (1983) 4. sz., 584–603.
- Kosztolányi 1964.** *Kosztolányi Dezső összegyűjtött versei*. szerk. Szász Imre. Budapest, 1964.
- Körmendi 2010.** Körmendi Tamás: Az Osl nemzetség címerváltozásai a középkorban. *Turul*, 83. (2010) 1. füzet, 3–24.
- Kőszegi 1984.** Kőszegi Imre: *Szerelmes Orsikám*. Budapest, 1984.
- Krúdy 1911.** Krúdy Gyula: *A király palástja*. Budapest, [1911.]

- Krúdy 1925.** Krúdy Gyula: Tizenhárom magyar nő menbeszállása. Jegyzetek egy történelmi könyv margójára. *Nyugat*, 18. (1925) 22. sz., 395–399.
- Krúdy 1926.** Krúdy Gyula: Mária királyné Pozsonyban. *Ujság*, 2. (1926) 294. sz., 92–94.
- Krúdy 1979.** Krúdy Gyula: *Királyregények*. Budapest, 1979.
- Krúdy 1988.** Krúdy Gyula: Lajos király hadba megy. *Kincskereső*, 15. (1988) 6. sz., 24–26.
- Laczkó 1937.** Laczkó Márta: *Nádasdy Orsika*. Budapest, [1937.]
- Lászlóffy 2018.** Lászlóffy Aladár: Dühöng a déli szél. részlet. *Helikon*, 29. (2018) 4. sz., 14–16.
- Lenkei 1904.** Lenkei Henrik: Két kapavágás. *Mohács és Vidéke*, 23. (1904) 27. sz., 4–5.
- Leszkay 1939.** Leszkay Iréné Éva: Asszony és család. *Élet*, 30. (1939) 34. sz., 340–341.
- Lissák 1970.** Lissák György: *Az aranykígyó*. Budapest, 1970.
- Maczák 2024.** Maczák Ibolya: „Nincs többé lehetetlen ezen a nyelven”. Pázmány stílusának elemei és mítoszai a 20. századi szépirodalomban. *Irodalmi Magazin*, 12. (2024) 2. sz., 109–114.
- Mézes 1927.** Mézes János: Nándorfehérvár. *Zászlónk*, 26. (1927) 3. sz., 69–71.
- Miklya 2023.** Miklya Luzsányi Mónika: *Mohács özvegye*. Budapest, 2023.
- Mikszáth 1977.** Mikszáth Kálmán: *Kísértet Lublón. A szelistyei asszonyok*. Budapest, 1977.
- MK. 1895.** M. K.: A fekete posztós palota. írta Gergely diák. *Képes Folyóirat - A Vasárnapi Ujság füzetekben*, 17. (1895) 3–4. sz., 3.
- Nagy 1930.** Nagy Emma: Csatamezőn. *Napkelet*, 8. (1930) 8. sz., 731.
- Nagy 1935.** Nagy Méda: Asszonyfejek a régi századokból. A mennyegző. *Magyar uriasszonyok lapja*, 12. (1935) 33. sz., 18–19.
- Nagy 1941.** Nagy Méda: *Legendáshírű magyar asszonyaink*. Budapest, 1941.
- Nagy-L. 2024.** Nagy-L. István: A mohácsi csata 4D-ben. Adalékok a csata harcászati rekonstrukciójához. 2024. In: Varga Szabolcs (szerk.): *Temetetlen Mohács. Az 1526. és az 1687. évi csata új kutatási eredményei*. Budapest, 2024, 393–412.

- Nemes 2021.** Nemes Gábor: A veszprémi egyházmegye kapcsolata a Római Kúriával a késő középkorban. In: „*Capella reginalis*”. *A veszprémi püspökség a középkorban*. szerk. Karlinszky Balázs – Varga Tibor László, Veszprém, 2021, 123–155.
- Nógrády 2015.** Nógrády Árpád: „Az elakadt fejlődés”. In: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor (szerk.): *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. Budapest, 2015, 11–30.
- Örsi 1991.** Örsi Ferenc: *Jus ultimae noctis, avagy Egy este a siklói várban. Történelmi látomás 2 részben*. Budapest, 1991.
- Pálosfalvi 2013.** Pálosfalvi Tamás: Szegedtől Újvárig. Az 1458–1459. esztendőkrónikájához. *Századok*, 147. (2013) 2. sz., 347–380.
- Papp 2018.** Papp Gábor: Házastársi örök szerelem. Nádasdy Tamás és Kanizsai Orsolya levelezése. In: *Szerelmek a magyar történelemben*. szerk. Kovács Kiss Gyöngy, Kolozsvár, 2018, 11–26.
- Papp 2022.** Papp Júlia: *A mohácsi csata és II. Lajos a 16–19. századi képzőművészetben* [Akadémiai doktori értekezés]. Budapest, 2022.
- Papp 2023.** Papp Júlia: „A mohácsi temetés”. Perényi Imréné Kanizsai Dorottya az irodalomban és a képzőművészetben. In: Varga Szabolcs (szerk.) *Elsülylyedt Mohács. Újabb tanulmányok a mohácsi csatával kapcsolatos kutatások eredményeiről*. Budapest, 2023. 271–288.
- Papp 2024.** Papp Júlia: *Kép és emlékezet. A mohácsi csata és II. Lajos a képzőművészetben*. Budapest, 2024.
- Passuth 1968.** Passuth László: *Nápolyi Johanna*. Budapest, 1968.
- Péter 2003.** Péter Katalin: Kanizsai Dorottya. In: Szentpéteri József (szerk.): *Szürke eminenciások a magyar történelemben*. Budapest, 2003, 46–49.
- Péterfi 2016.** Péterfi Bence: A Lajtán innen, az Innen túl: Kanizsai János pályafutása a Magyar Királyságban és a Szent Római Birodalomban a 15–16. század fordulóján. *Századok*, 150. (2016) 2. sz., 443–472.
- Rácz 2020.** Rácz György: Főúri címerhasználat az Anjou-korban. In: Csukovits Enikő (szerk.): *Az Anjou-kor hatalmi elitje*. Budapest, 2020, 317–339.
- Reiszig 1941.** Reiszig Ede: A Kanizsaiak a XV. században. *Turul*, 55. (1941) 22–31. 71–81.

- Reviczky 1944.** *Reviczky Gyula összegyűjtött művei.* Paku Imre (s.a.r.), Budapest 1944.
- S. Varga 2024.** S. Varga Pál: *Fejezetek a 19. század második felének magyar regénytörténetéből.* Debrecen, 2024. (Debreceni Irodalom- és Kultúratudományi Tankönyvek 6.)
- Sárándi 1914.** Sárándi István: Becsületes Tamás. *Jó Pajtás*, 6. (1914) 45. sz., 722–724.
- Szabó 2023.** Szabó András: *Egyház és egyéniség. Tanulmányok a régi magyar irodalomról és művelődésről.* Budapest, 2023.
- Szabó 1865.** Szabó Aurél: Borbála királyné. *Hazánk s a Külföld*, 1. (1865) 43. sz., 676–680.
- Szathmáry 1854.** Szathmáry Károly: *Sirály I–III.* Pest 1854.
- Szegedy-Maszák 2015.** Szegedy-Maszák Mihály: Történelem és/vagy regény. *Korunk*, 26. (2015) 8. sz., 3–12.
- Tábori 1897.** Tábori Róbert: Mátyás ifúsága. *Az Én Ujságom*, 8. (1897) 21. sz., 330–333., 24. sz., 378–396.
- Takács 2024.** Takács Zoltán Bálint: A szerelem örök. A Nádasdyak családi kapcsolatai. In: *Historia Transdanubiana. Tanulmányok Bilkei Irén születésnapjára.* szerk. Kelényi Borbála – Kanász Viktor – Takács Zoltán Bálint, Szombathely–Sárvár, 2024. 304–316.
- Takáts 1982.** Takáts Sándor: *Régi magyar nagyasszonyok.* Válogatta és sajtó alá rendezte: Réz Pál, Budapest, 1982.
- Tárkányi 1857.** *Tárkányi B. J. költeményei.* A költő életrajzával Toldy Ferenc által, Pest, 1857.
- Thurzó 1969.** Thurzó Gábor: A tanú. *Élet és Irodalom*, 13. (1969) 13. sz., 10.
- Vajda 1907.** *Szavalkönyv iskolai ünnepélyekre alkalmas költemények gyűjteménye.* szerk. Vajda Gyula, Budapest, 1907.
- Vajk 2003.** Vajk Ádám: Kanizsai III. János. In: *Esztergomi érsekek 1001–2003.* szerk. Beke Margit, Budapest, 2003, 196–200.
- Vándor 1994.** Vándor László: Kanizsa története a honfoglalástól a város török alóli felszabadulásáig. In: Béli József – Rózsa Miklós – Rózsáné Lendvai Anna (szerk.): *Nagykanizsa városi monográfia. 1.* Nagykanizsa, 1994, 215–424.

- Varga 2023.** *Elsüllyedt Mohács. Újabb tanulmányok a mohácsi csatával kapcsolatos kutatások eredményeiről.* szerk. Varga Szabolcs, Budapest, 2023.
- Vida 1988.** *A Nádasdyak és Szegedi Kőrös Gáspár levelezése.* Vida Tivadar (válogatta, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta). Budapest, 1988.
- Vörösmarty 1845.** Vörösmarty Mihál: *Czillei és a' Hunyadiak.* Pest, 1845.
- Zárug 1942.** Zárug Lajos: Ott voltam Nándor ostrománál. *Tolnai Világlapja*, 44. (1942) 35. sz., 12–14.

KÉPMELLÉKLET

1. kép. Kanizsai János esztergomi érsek címere Ulrich Richental krónikájából
Ulrich von Richental: *Concilium zu Constenz*. Augsburg, 1483, 124v.

2. kép. Gombos László ex librise, Várkonyi Károly 1976-os alkotása (a szerző tulajdonában)

3. kép. Kanizsai Dorottya bronz mellszobra Siklóson, Trischler Ferenc alkotása (a szerző felvétele)

4. kép. Kanizsai Dorottya eltemeti a mohácsi csatában elesetteket (Wegroszta Zoltán alkotása)

5. kép. Csávás Csaba és Tislér Zoltán 2023-ban Homokkomáromban felállított Kanizsai Dorottya-szobra (a szerző felvétele)

6. kép. Kanizsai Orsolya ételt oszt. Kis újság, 41. (1928) 29. sz., 2.

Kart karbaöltve vezette az ebédlőterem felé.

7. kép. Márton Lajos rajza az egyik nevelt lányát, Nádasy Orsolyát kísérő Kanizsai Orsolyáról Laczkó Márta 1937-es regényében. (Laczkó 1937, 93.)

8. kép. Kanizsai Orsolyáról és fiáról, Nádasy Ferencről elnevezett utcák Ménfőcsanakon (a szerző felvételei).